

Securities and Exchange Board of India

સાઈનાન્સિયલ એજ્યુકેશન સ્કૂલ ચિલ્ડ્રન

સિક્યુરિટીઝ એન્ડ એક્સચેન્જ બોર્ડ ઓફ ઈન્ડિયા

સિક્યુરિટીઝ એન્ડ એક્સચેન્જ બોર્ડ ઓફ ઈન્ડિયા (સેબી)ના ઈન્વેસ્ટર પ્રોટેક્શન એન્ડ એજ્યુકેશન ફંડ (આઈપીઈએફ) માટેની સલાહકાર સમિતિના માર્ગદર્શન હેઠળ બોમ્બે સ્ટોક એક્સચેન્જ (બીએસઈ) દ્વારા પુસ્તકનું લખાણ (કન્ટેન્ટ) તૈયાર કરાયું છે.

એમસીએક્સ-એસએક્સ અને એફટીકેએમસી દ્વારા તેના ગ્રાફિક્સ અને પ્રિન્ટ ડિઝાઈન તૈયાર કરવામાં આવ્યાં છે.

ડિસ્ક્લેઈમર :

સેબીની નાણાકીય શિક્ષણની યોજનાઓ જનતાને સામાન્ય માહિતી પૂરી પાડવા માટે છે. સિક્યુરિટીઝ વિશેના કાયદા, રૂલ્સ, રેગ્યુલેશન્સ, માર્ગદર્શિકાઓ અને તેના અંતર્ગત રચાયેલા નિર્દેશો અંગેની ખાસ માહિતી માટે www.sebi.gov.in વાંચી જાવ.

પ્રકાશક :

સિક્યુરિટીઝ એન્ડ એક્સચેન્જ બોર્ડ ઓફ ઈન્ડિયા (સેબી).

સેબી ભવન

પ્લોટ નં. સી ૪-એ, 'જી' બ્લોક, બાંદ્રા કુર્લા કોમ્પ્લેક્સ, બાંદ્રા (પૂર્વ), મુંબઈ-૪૦૦૦૫૧.

ટેલિફોન : +૯૧-૨૨-૨૬૪૪૮૦૦૦/૪૦૪૫૮૦૦૦/૯૧૧૪

ફેક્સ : +૯૧-૨૨-૨૬૪૪૮૦૨૭/૪૦૪૫૮૦૨૭

ઈ-મેઈલ : feedback@sebi.gov.in

આ પ્રકાશનમાં ભૂલચૂક માટેનો દરેક પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે. તેમ છતાં જો કોઈ ભૂલચૂક કે વિસંગતિ ધ્યાનમાં આવે તો તેની ઉપરોક્ત સરનામે જાણ કરવા વિનંતી છે જેને આગામી આવૃત્તિમાં સુધારી લેવામાં આવશે. આ સાહિત્ય સામગ્રીના વપરાશને કારણે કોઈને પણ કોઈ પણ પ્રકારનું, કોઈ પણ રીતે નુકશાન કે ખોટ થાય તો તે માટે પ્રકાશક જવાબદાર રહેશે નહિ. એની આ સાથે જાણ કરવામાં આવે છે.

પ્રકાશકની લેખિત મંજૂરી વિના આ પુસ્તકમાંના કોઈ પણ ભાગનું પુનઃ નિર્માણ (રિપ્રોડ્યુસ) કરી શકાશે નહિ કે કોઈ પણ સ્વરૂપે અથવા કોઈ પણ સાધન દ્વારા (ફોટોકોપી, રેકોર્ડિંગ, ટેપિંગ, અથવા ઈન્ફોર્મેશન રિટ્રાઈવલ સિસ્ટમ સહિત ગ્રાફિક અથવા મિકેનિકલ) તેની નકલ કરી શકાશે નહિ અથવા કોઈ પણ ડિસ્ક, ટેપ, પર્ફોર્મેડ મીડિયા અથવા માહિતીનો સંગ્રહ કરવા માટેનાં બીજા સાધનો વગેરે પર તેને રિપ્રોડ્યુસ કરી શકાશે નહિ. આ શરતનો ભંગ કરનાર સામે કાનૂની પગલાં લેવામાં આવશે.

અનુક્રમણિકા

૧. નાણાંનું મહત્વ : તે ખરેખર મહત્વનાં છે
૨. આયોજન : સફળતાનો મંત્ર
૩. અંદાજપત્ર રચના : જરૂરિયાતોની અગ્રક્રમ પ્રમાણે ગોઠવણી
૪. મૂડીરોકાણો
તમારાં નાણાં સલામત રાખો અને તેને ફળદાયી બનાવો
મૂડીરોકાણના ત્રણ સ્તંભ
૫. બેન્કિંગ
બેન્ક ખાતાના પ્રકાર :
૬. મૂડીરોકાણના મંત્રો
(અ) નાણાંનું સમય મૂલ્ય
(બી) વિશ્વની આઠમી અજાયબી શું છે
(સી) કેટલાં વર્ષ પર્યાપ્ત, કેટલો દર પર્યાપ્ત
(ડી) કદી ના છોડો
(ઈ) ઊરના આંકનો જાદુ
(એફ) સ્કેટિંગ કરતા રહો
(જી) કુગાવાની ઊધઈથી ચેતતા રહો
૭. યોગ્ય મૂડીરોકાણ વિકલ્પોની પસંદગી
૮. અસ્ક્યામતોની ફાળવણીનો વ્યૂહ
૯. બચતો અને મૂડીરોકાણ સંબંધિત પ્રોડક્ટ્સ
(અ) બેન્કો
(બી) સરકારી યોજનાઓ
(સી) બોન્ડ્સના પ્રકાર
(ડી) ડિબેન્ચર્સ
(ઈ) કંપની ફિક્સ્ડ ડિપોઝિટ્સ
(એફ) મ્યુચ્યુઅલ ફંડ્સ
(જી) ઈક્વિટી શેર્સ
(એચ) પોન્ડી સ્કીમ
૧૦. ડિપોઝિટરી સિસ્ટમ
૧૧. યાદ રાખવા મુદ્દા
૧૨. મૂડીરોકાણની ફિલસૂફીઓ
૧૩. શેરબજારનો પરિચય
૧૪. સેબીનો પરિચય

નાણાકીય બાબતો (મની મેટર્સ): તેમનું ખરેખર અદકેરું મહત્ત્વ છે !

એક્ટિવિટી ૧

રવિ અને મોહન એબીસી પબ્લિક સ્કૂલના દસમા વર્ગના વિદ્યાર્થીઓ છે. એક દિવસ તેમની વચ્ચે એ મુદ્દે દલીલબાજી થઈ કે તેમના બંનેમાંથી કોણ વધુ ધનવાન છે. દલીલબાજી ઉગ્ર બની ગઈ અને તેમણે પોતાની પાસે કઈ કઈ વસ્તુઓ છે તે ગણાવવાનું શરૂ કર્યું.

રવિએ શરૂઆત કરી અને તેણે પોતાની પાસે ઉપલબ્ધ નીચેની વસ્તુઓનો ઉલ્લેખ કર્યો :

- ₹ ૨૨૫૦ના મૂલ્યની સાઈકલ
- ₹ ૪૭૫ની કિંમતની ઘડિયાળ
- ₹ ૩૪૫ની કિંમતનું એક ક્રિકેટ બેટ. તેણે રેકેટ રાકેશ પાસેથી થોડા વખત માટે ઉછીનું લીધું હતું.
- દરેક ₹ ૩૫ની કિંમતની પાંચ વન્ડરલેન્ડ કોમિક્સ. આ પાંચ કોમિક્સમાંથી બે તેણે અર્જુન પાસેથી ઉછીની લીધી હતી.

મોહન પાસે ઉપલબ્ધ વસ્તુઓ નીચે મુજબ છે :

- ₹ ૭૫૦ના મૂલ્યના પુસ્તકો
- ₹ ૬૫૦નો કિંમતની બાસ્કેટ બોલ
- ₹ ૧૦૦૦ની કિંમતનો એક મોબાઈલ
- તેણે પ્રત્યેક ₹ ૧૦૦ની કિંમતની બે ગેમ્સ સીડી ચંદન પાસેથી ઉછીની લીધી છે.
- ₹ ૧૨૫૦ના મૂલ્યની એક વિડિયો ગેમ
- ₹ ૧૦૦૦ની કિંમતનું ટેનિસ રેકેટ. આ રેકેટ તેણે પંકજને થોડા દિવસ માટે ઉછીનું આપ્યું છે.

આ બંને જણ પોતપોતાની પાસે ઉપલબ્ધ વસ્તુઓ અને તેમની સંબંધિત કિંમતો જાણે છે, પરંતુ બંનેમાંથી કોણ વધુ ધનવાન છે એ કેવી રીતે કરવું એ તેઓ જાણતા નથી. બંનેમાંથી કોણ વધુ ધનવાન છે એ જાણવામાં તમે એ બંનેને મદદ કરી શકો છો ખરા ?

સંપત્તિ નેટવર્થ દ્વારા નક્કી થાય છે .

નેટવર્થ = અસ્ક્યામતો -
જવાબદારીઓ

અસ્ક્યામત (એસેટ) : તમારી
માલિકીની વસ્તુ

જવાબદારી (લાયેબિલિટી) : તમારે
ચૂકવવાનું છે એ બાકી ઋણ

એક્ટિવિટી ૨

ચાલો, આપણે અસ્ક્યામતો અને જવાબદારીઓ વિશેની આપણી સમજમાં હજી વધારો કરીએ:

અહીં નીચે શ્રી પવારની માહિતી આપી છે. વસ્તુઓને એસેટ અથવા લાયેબિલિટી તરીકે ઓળખી કાઢીને તમારે શ્રી પવારની નેટવર્થની ગણતરી કરવાની છે :

સ્પીકિંગ મની વાઈસ : યુઆર વર્થ
યોર નેટવર્થ
પૈસાની દૃષ્ટિએ તમારી નેટવર્થને
લાયક છો

વસ્તુ	રકમ (₹)	એસેટ લાયેબિલિટી	વસ્તુ
સેવિંગ્સ બેન્ક એકાઉન્ટની સીલક	૫૫,૦૦૦		
લિસ્ટેડ કંપનીઓના શેર્સ	૬૦,૦૦૦		
કાર	૩,૨૫,૦૦૦		
ઘર	૨૫,૦૦,૦૦૦		
ફર્નિચર	૧૨,૫૦૦		
એર કન્ડિશનર	૧૪,૦૦૦		
માઈક્રોવેવ	૧૦,૦૦૦		
લેપટોપ	૨૨,૦૦૦		
સોનાનું ઝવેરાત	૭૫,૦૦૦		
જીવનવિમો - સરન્ડર વેલ્યુ	૮૫,૦૦૦		
ચૂકવવાની બાકી કાર લોન	૨,૦૦,૦૦૦		
ચૂકવવાની બાકી હોમ લોન	૧૨,૦૦,૦૦૦		
મિત્રને આપેલા પૈસા	૧૫,૦૦૦		
ઘરનોકરને ચૂકવવાની રકમ	૧૫,૦૦૦		
કુલ અસ્ક્યામતો			
કુલ જવાબદારીઓ			

નેટવર્થ = કુલ અસ્ક્યામતો - કુલ જવાબદારીઓ

શ્રી પવારની નેટવર્થ છે ₹ _____

પ્લાનિંગ : સફળતાનો મંત્ર !

આપણે બધા જીવનમાં ધ્યેય-લક્ષ્ય ધરાવીએ છીએ :

હું ક્રિકેટ બેટ ખરીદવા માગું છું

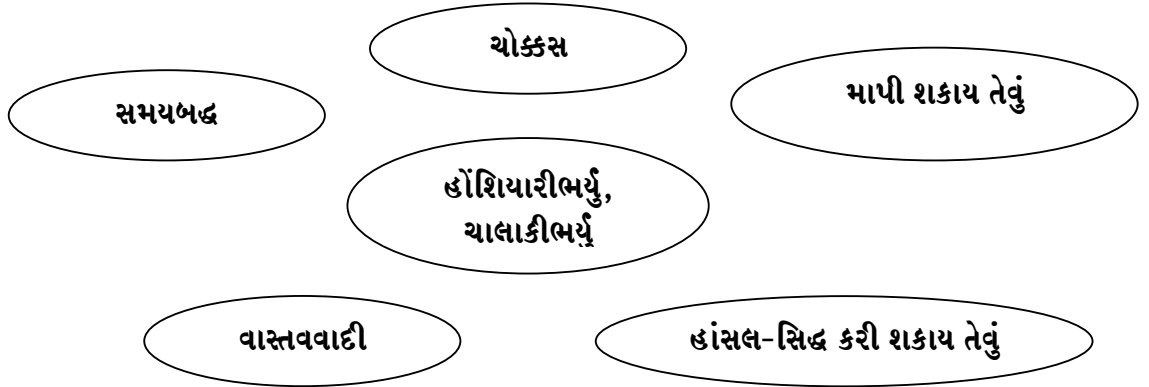
હું પિકનિક જવા માગું છું

હું સાઈકલ ખરીદવા માગું છું

હું એબીસી કોલેજમાં પ્રવેશ મેળવવા માગું છું.

શું તમને એ વાતનું ક્યારેય આશ્ચર્ય થયું છે ખરું? કે ઘણા ધ્યેયો-લક્ષ્યો (ગોલ્સ) વિલંબિત થયા છે અથવા સિદ્ધ જ નથી થયા? અચ્છા, એનું સાદું કારણ એ કે આપણે આપણા ધ્યેયો બાબતમાં આશાવાદી છીએ, પરંતુ આ ધ્યેયોને સિદ્ધ કરવાની આપણી પાસે કોઈ નિશ્ચિત યોજના નથી, આયોજન નથી.

કોઈ પણ ધ્યેય સિદ્ધ કરવા માટેનું પ્રારંભિક ચરણ છે એને માટે આયોજન કરવાનું. તમે એક વખત આયોજન કરી લો પછી માત્ર ધ્યેય નથી રહેતો પણ સ્માર્ટ ગોલ બની જાય છે.

ચાલો આપણે સ્માર્ટ શું છે અને સ્માર્ટ શું નથી એ વચ્ચેનો તફાવત જોઈએ :

સ્માર્ટ	સ્માર્ટ નથી	સ્માર્ટ
ચોક્કસ	હું પિકનિક જવા માગુ છું	હું પિકનિક માટે માથેરાન જવા માગુ છું
માપી શકાય તેવું	મને સાઈકલ ખરીદવા માટે થોડા પૈસા જોઈશે	મને સાઈકલ ખરીદવા માટે ₹ ૨૦૦૦ જોઈશે
સિદ્ધ-હાંસલ કરી શકાય તેવું	હું એકલા હાથે ક્રિકેટ મેચ જીતી લઈશ	ક્રિકેટ મેચ જીતવા માટે મને ટીમની મદદ જોઈશે
વાસ્તવવાદી	લોટરી જીતીને હું સાઈકલ ખરીદીશ	સાઈકલ ખરીદવા માટે હું બચત કરવાનું શરૂ કરીશ
સમયબદ્ધ	હું ભવિષ્યમાં ક્યારેક ક્રિકેટ બેટ ખરીદીશ	૧૦ મહિનામાં ક્રિકેટ બેટ ખરીદવા માટે હું દર મહિને ₹ ૫૦ બચાવીશ

એક્ટિવિટી ૩

તમારા જેવા હોશિયાર, ચબરાક બાળકોના ધ્યેયો-લક્ષ્યો અહીં નીચે આપ્યા છે. હવે તમારે એમાંના દરેક બાળક માટે સ્માર્ટ ગોલનું આયોજન કરવાનું છે, જેથી તેઓ તેમના ધ્યેયો હાંસલ-સિદ્ધ કરી શકે :

૧) નામ : મિતેશ જૈન

વય : ૧૫ વર્ષ

શાળા : મોડર્ન પબ્લિક સ્કૂલ

શોખ : ક્રીકેટ રમવું

સ્વપ્ન : ક્રીકેટ ખરીદવા ઈચ્છે છે

સ્માર્ટ ગોલ

૧) નામ : અંકિતા સિંહ

વય : ૧૪ વર્ષ

શાળા : લક્ષ્મીબાઈ પબ્લિક સ્કૂલ

શોખ : ક્રીકેટ રમવું

સ્વપ્ન : ક્રીકેટ બેટ ખરીદવા ઈચ્છે છે

સ્માર્ટ ગોલ

ધ્યેય નક્કી કરવું

S ચોક્કસ

M માપી શકાય તેવું

A હાંસલ, સિદ્ધ કરી શકાય તેવું

R પ્રસ્તુત, સુસંગત

T સમયબદ્ધ

સફળતાની દૃષ્ટિએ : સફળતાની સીડી ચડવા માટે તમારી પાસે સ્માર્ટ ધ્યેયો-લક્ષ્યો હોવાં જરૂરી છે !

બજેટિંગ: જરૂરિયાતોનો અગ્રક્રમ તૈયાર કરવો!

જીત	જીત	બધી રીતે
જીત	જીત	

એક્ટિવિટી ૪

૧. શ્રી અને શ્રીમતી સિંહે નીચેની કૌટુંબિક જરૂરિયાતો સંતોષવાની છે :
૨. શ્રી સિંહની માતાજી માટે તેમની વર્ષગાંઠ નિમિત્તે ભેટ તરીકે શૉલ (કારણ કે શિયાળાની મોસમ છે) ખરીદવી.
૩. મોટો પુત્ર સાહીલ પ્રવાસ માટે સાઈકલ માગી રહ્યો છે.
૪. નાનો પુત્ર રોહન લેટેસ્ટ વિડિયો ગેમ માગી રહ્યો છે.
૫. શ્રી સિંહ જેના લગ્નમાં હાજરી આપવાના છે એ મિત્ર માટે ભેટ. એ ભેટ સોનાનો સેટ પણ હોઈ શકે છે.
૬. આ યુગલ ઈચ્છે છે કે તેમના ઘરનો કોઈ ઈન્ટેરિયર ડેકોરેટર સુશોભન કરે.

ઉપરની માગણીઓ અંગે ચર્ચા કરો અને તેમના મહત્વ તથા અગ્રતાના આધારે ક્રમમાં ગોઠવો. ત્યાર બાદ જરૂરી પગલું લો.

અગ્રક્રમ સાથે જીત	તાકીદનું	તાકીદનું નથી
મહત્વનું	૧. તાકીદનું અને મહત્વનું પણ પગલું: અત્યારે જ કરવું જરૂરી	૨. મહત્વનું ખરું પણ તાકીદનું નથી. પગલું: એને પાછળથી કરવાનું આયોજન કરો
મહત્વનું નથી	૩. તાકીદનું પણ મહત્વનું નહીં. પગલું: રોકડ રકમ ઉપલબ્ધ હોય તો કરો	૪. ન તો તાકીદનું કે ન તો મહત્વનું પગલું: દુર્લભ કરો

માગ	તાકીદનું	મહત્વનું	પગલું
શ્રી સિંહની માતાજી માટે શૉલ	Y	Y	ખરીદો
સાહીલની સાઈકલ	N	Y	પાછળથી ખરીદવાનું આયોજન કરો
રોહનની નવી વિડિયોગેમ	N	N	ખરીદશો નહીં
મિત્ર માટે લગ્નની ભેટ	Y	N	તમારી પાસે રોકડ રકમ

			હોય એ પ્રમાણે, ઓછી મોંઘી ભેટ ખરીદો
ઘરનું ડેકોરેશન	N	N	દુર્લભ કરો

યાદ રાખો

જરૂરિયાતો મૂળભૂત આવશ્યકતાઓ હોય છે, જેના વિના કોઈને ચાલી શકે એમ નથી. દા.ત. ઉનાળામાં પંખો જરૂરિયાત બની જાય છે. બીજી તરફ ઈચ્છાઓ તમારા જીવનને આરામપ્રદ બનાવે છે. ઉનાળામાં એરકન્ડિશનર જીવનને અધિક આરામપ્રદ બનાવે છે.

એક્ટિવિટી ૫ : તમારા કુટુંબની વિવિધ જરૂરિયાતો અને ઈચ્છાઓ લખો અને અગ્રતા પ્રમાણે લેવાં જોઈતાં પગલાં સૂચવો.

માગ	તાકીદનું	મહત્વનું	પગલું

બજેટિંગ : ચાલો, પહેલાં આપણે બજેટિંગ વિશેના કેટલાંક શબ્દપ્રયોગો શીખીએ.

કેશ-ફ્લો સ્ટેટમેન્ટ

તમારી આવક અને ખર્ચાઓની નોંધ

બજેટ

આવક અને ખર્ચના સંતુલન માટેની યોજના, આયોજન અથવા એક વ્યક્તિની આવક અને ખર્ચનો અંદાજ

બજેટની જરૂરિયાત

મહત્તમ બચત

વાહન માટેનું ટ્રાફિક સિગ્નલ 'ખર્ચ' ગણાય છે. ચોક્કસ ટૂંકા/લાંબા ગાળાના ધ્યેય માટે સચોટપણે બચત કરો.

વિવિધ ખર્ચાઓ માટે ભંડોળની અસરકારક રીતે આગોતરી ફાળવણી કરો.

બજેટ પુરાંત કે ખાધ

અંદાજિત આવક > અંદાજિત ખર્ચ = બજેટ પુરાંત

અંદાજિત આવક < અંદાજિત ખર્ચ = બજેટ ખાધ

- સંતોષને મુલતવી રાખવો ભવિષ્યમાં કોઈ બહેતર વધુ મોટી ચીજ ખરીદી શકાય તે માટે કોઈ ચીજ અત્યારે ખરીદવાનું મોકૂફ રાખો. દા.ત. ભવિષ્યમાં બાયસિકલ ખરીદી શકાય તે માટે અત્યારે વિડિયોગેમ ખરીદવાનો વિચાર જતો કરો.
- ત્વરિત સંતોષ તમને એક વસ્તુ જોઈતી હોય તો તેને તરત જ ખરીદી લો. દા.ત. જો તમને એક વિડિયોગેમ જોઈતી હોય તો તેને અત્યારે જ ખરીદી લો.
- ઓપોર્ચુનિટી કોસ્ટ સમયના એક તબક્કે, તમે જ્યારે બીજી કોઈક વસ્તુ પામવા માટે એક વસ્તુને જતી કરો ત્યારે તમારા હાથમાંથી જતી રહેલી તકને 'ઓપોર્ચુનિટી કોસ્ટ' કહેવાય છે. દા.ત. તમારી પાસે વિડિયોગેમ અથવા બાયસિકલ ખરીદવાનો વિકલ્પ હોય અને તમે બાયસિકલ પસંદ કરો ત્યારે વિડિયોગેમ એ પેલી બાયસિકલ ખરીદવા માટેની ઓપોર્ચુનિટી કોસ્ટ થઈ.
- બજેટિંગનું જ્ઞાન બાળકો માટે એક લાભ છે. બજેટિંગની કળા, વ્યક્તિને વિચારવાની અને સમસ્યા ઉકેલવાની કરકસરભરી રીત વિકસાવવામાં મદદરૂપ થાય છે.

એક્ટિવિટી ૬ તમારા બજેટનું આયોજન કરો

હિમાંશુ ૧૫ વર્ષનો છોકરો છે અને પોતાના પરિવાર સાથે હૈદરાબાદમાં રહે છે. તેના પરિવારમાં તેના પિતાજી, માતાજી અને બહેન પ્રિયાનો સમાવેશ થાય છે.

હિમાંશુને તેના વાલીઓ તરફથી ₹ ૧૫૦૦માંથી તેણે ₹ ૬૦૦ સ્કૂલ બસની ફી પેટે ભરવાના રહે છે. તેણે યોગના વર્ગો માટે ₹ ૨૦૦ અને કેન્ટિન માટે ₹ ૩૦૦ ભરવાના હોય છે. બાકીની રકમમાંથી તે ₹ ૨૦૦ મોબાઈલના રિચાર્જ વાઉચર પાછળ ખર્ચે છે. તેને કોમિક્સનો ભારે શોખ છે તેથી કોમિક્સ પાછળ ₹ ૧૫૦ (૪થી ૫ કોમિક્સ) ખર્ચે છે. બાકીના પૈસા તે સ્ટેશનરી અને/અથવા આઈસક્રીમ પર ખર્ચે છે.

તેની બહેન પ્રિયા તેને વર્ષગાંઠ પર હંમેશા ભેટસોગાદ આપે છે, પરંતુ તે પ્રિયાને ક્યારેય પણ કોઈ વસ્તુ ભેટ આપતો નથી, પરંતુ આ વર્ષે તેણે પ્રિયાને સરપ્રાઈઝ ગિફ્ટ આપવાનું નક્કી કર્યું છે. પ્રિયાની વર્ષગાંઠ બે મહિના પછી આવે છે, પરંતુ અત્યારે તેની પાસે કોઈ બચત નથી અને આ હેતુ માટે તે પોતાના માતાપિતા પાસેથી વધારાના પૈસા માગવા ઈચ્છતો નથી. તે પોતાના મિત્ર પાસેથી પણ નાણાં ઉછીના લેવા માગતો નથી, કારણ કે એમ કરવાથી તેના માતાપિતા ક્રોધિત થશે.

તે પ્રિયાને ₹ ૬૦૦ની કિંમતનો એક ડ્રેસ ભેટ આપવા માગે છે. જો કે એ ખરીદવા માટે નાણાં પ્રાપ્ત કરવાનો કોઈ રસ્તો તેને સૂઝતો નથી. શું તમે હિમાંશુને તેનો આ ધ્યેય સિદ્ધ કરવામાં મદદ કરી શકો છો ?

હિમાંશુનું સ્માર્ટ ધ્યેય-લક્ષ્ય શું હોવું જોઈએ ?

હિમાંશુની ઈચ્છાઓ/જરૂરિયાતોનું પૃથક્કરણ કરો :

વર્ણન	રકમ	જરૂરિયાત	ઈચ્છા

હિમાંશુના બજેટનું આયોજન અને બજેટનું પુનઃગઠન

નોંધ :

આવક : વિવિધ સ્ત્રોતોમાંથી કમાયેલા પૈસા

ખર્ચ : જરૂરિયાતો અને ઈચ્છાઓ પર ખર્ચાતા પૈસા

કેશ-ફ્લો સ્ટેટમેન્ટ : આવક અને ખર્ચનો રેકોર્ડ

એક્ટિવિટી ૭

જય ૧૪ વર્ષનો છોકરો છે, જે પુણેમાં તેના પરિવાર સાથે રહે છે. તેના પરિવારમાં તેના પિતા, માતા, નાની બહેન અને તે પોતે એમ ચાર સભ્યો છે. એક દિવસ તેણે તેની નાની બહેન દિશા સાથે વાતવાતમાં નક્કી કર્યું કે આપણે સપરિવાર મનાલીની ટ્રિપ પર જવું જોઈએ. તેણે પોતાની આ ઈચ્છા માતાપિતા સમક્ષ વ્યક્ત કરી ત્યારે તેમને જવાનો વિચાર ખૂબ ગમ્યો, પરંતુ તેમણે એ વિચારને પાછલી બેઠક પર ધકેલી દીધો, કારણ કે અમુક તાકીદની જરૂરિયાતો મોં વકાસીને ઊભી હતી જેમને એ વર્ષે પૂરી કરવાનું ખૂબ આવશ્યક હતું. પોતાના માતાપિતાની સમસ્યાને સુપેરે સમજી ગયેલા જયએ ઘરેલુ ખર્ચમાંથી નાણાં બચાવીને એ બચતો વડે ટ્રિપનું આયોજન કરવાનું નક્કી કર્યું. તેણે આ વ્યૂહની માતા પિતા સાથે ચર્ચા કરી તો તેઓ પણ ખૂબ ખુશ થયા અને તેમના આ ડાહ્યા દીકરાનો આ શાણપણભર્યો નિર્ણય તેમણે ખૂબ બિરદાવ્યો. તેમણે આ ટ્રિપ માટે ₹ ૧૫,૦૦૦ની વ્યવસ્થા કરવાનું વચન આપ્યું. બાકીનું બચતો પર નિર્ભર હતું. ટ્રિપનાં આયોજન આડે હજી છ મહિના હતા. જયએ ટ્રિપના ખર્ચ અંગે પૂછપરછ કરી તો તેને જાણવા મળ્યું કે ટ્રિપનો કુલ ખર્ચ અંદાજે ₹ ૩૦,૦૦૦ થશે. તેણે પરિવારના માસિક ખર્ચની વિગતો નીચે પ્રમાણેની વધારાની વિગતો સાથે એક ચાર્ટમાં ભેગી કરી :

- પરિવાર દર રવિવારે બહાર ફરવા માટે જાય છે. તેઓ થિયેટરમાં ફિલ્મ જુએ છે, જેના પાછળ વ્યક્તિદીઠ ₹ ૧૫૦નો ખર્ચ થાય છે.
- ફિલ્મ જોયા પછી તેઓ લોંગ ડ્રાઈવ પર જાય છે, જેમાં તેમને દર રવિવારે ₹ ૩૦૦નો ખર્ચ થાય છે.
- રેસ્ટોરાંમાં લેવાતા ડીનર પાછળ દર રવિવારે ₹ ૫૫૦નો ખર્ચ થાય છે.
- જ્યના પિતા ઓફિસે જવા-આવવા માટે કાર વાપરે છે, જેના પાછળ રોજ ₹ ૧૫૦ ખર્ચાય છે. તેના પિતા પાસે બાઈક પણ છે, જેને ઓફિસ જવા-આવવા માટે વાપરે તો રોજ ₹ ૫૦ ખર્ચાય છે. તેના પિતા મહિનામાં ૨૨ દિવસ કામ કરે છે.

આ પરિવારના બીજા માસિક ખર્ચની યાદી નીચે મુજબ છે. આ પરિવારના બજેટમાં યોગ્ય સુધારાવધારા કરીને જ્યને તેની જરૂરિયાત સંતોષવામાં મદદ કરો.

ખર્ચની વસ્તુ	ચાલુ માસિક ખર્ચ	કાપ મૂકવાનો અવકાશ	સૂચિત બચત	છ મહિનામાં બચત
મેડિકલ અને ઈમરજન્સી રિઝર્વ	૨૫૦૦			
ઈલેક્ટ્રિકિટી બિલ	૧૦૦૦			
ફોન બિલ	૧૮૦૦			
મલ્ટિપ્લેક્સમાં મૂવી અને પોપકોર્ન				
રેસ્ટોરાંમાં ડિનર				
લોંગ ડ્રાઈવ પર ખર્ચ				
કરિયાણું	૫૫૦૦			
પિતાના વાહનનો ઈંધણ ખર્ચ				
પરચૂરણ	૮૦૦			
કુલ				
અપેક્ષિત બચત				
કુલ બચત				

એક્ટિવિટી ૮

તમારા પરિવારનું માસિક બજેટ તૈયાર કરો અને માસિક પુરાંત/ખાધ શોધી કાઢો.

ખર્ચની વસ્તુ	ચાલુ માસિક ખર્ચ

કુલ ખર્ચ	

આવકનો સ્ત્રોત	ચાલુ માસિક આવક
કુલ આવક	

આવક - ખર્ચ = પુરાંત/ખાધ = _____

રોકાણો

તમારાં નાણાંને સલામત રાખો અને તેમને વૃદ્ધિ પામવા દો !!!

એક વખત એક બેન્કમાં:

અંકુશ તેના પિતાજી સાથે એક બેન્કમાં ગયો

બેન્કર (અંકુશને): બેટા, તારી પાસે પિગ્ગી - બેન્ક (ગલ્લો) છે ખરો ?

અંકુશ: હા સાહેબ, એ લગભગ છલોછલ ભરાઈ ગઈ છે અને હું બીજી પિગ્ગી-બેન્ક ખરીદવા માગું છું.

બેન્કર: તું બેન્કમાં પૈસા શા માટે નથી મુકતો ?

અંકુશ: મારી પાસે ₹ ૧૫૦ છે, પરંતુ મારે એ તમારી બેન્કને શા માટે આપવા જોઈએ ? શું તમે મને મારા પૈસા પરત આપશો ?

બેન્કર: જો હું એમ કહું કે હું વર્ષના અંતે તને તારા પૈસા તો પાછા આપીશ જ, પરંતુ વધારાના ₹ ૧૦ પણ આપીશ તો કેવું ?

અંકુશ: હું મારા પિતાજીને પૂછીને તમને જણાવીશ.

અંકુશને એ વાતનું આશ્ચર્ય થઈ રહ્યું છે કે તે પોતે બેન્કરને માત્ર ₹ ૧૫૦ આપે છે તો બેન્કરે તેને ₹ ૧૬૦ શા માટે પરત કરવા જોઈએ ?

બેન્કર અંકુશને જે ₹ ૧૦ વધારાના આપી રહ્યો છે એ શું છે ?

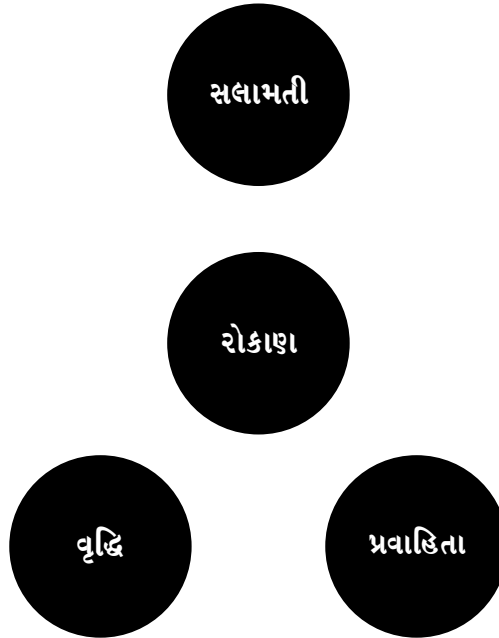
રોકાણના ત્રણ સ્તંભો !

ઘરે આવ્યા બાદ અંકુશ તેના પિતાજીને પૂછે છે કે બેન્કરે પોતે ₹ ૧૦ વધારાના શા માટે ઓફર કર્યા. ત્યારે પિતાજીએ જવાબ આપ્યો કે એને રોકાણ ઉપરનું વળતર કહેવાય છે અને આ કિસ્સામાં તેને વ્યાજ કહેવાય. રોકાણનાં ત્રણ પાસાં હોય છે, જે તમારે જાણવાં જોઈએ.

સલામતી : જો તમે કોઈકને ₹ ૧૦૦નું ધિરાણ કરો તો શું એ તમને તમારા પૈસા પાછા ચૂકવશે ખરો ? એટલે કે શું તમારી મૂડી (₹ ૧૦૦) સલામત છે ?

પ્રવાહિતા : જો તમને તમારા પૈસાની તત્કાળ જરૂર હોય તો એ તમને પરત મળશે ખરા ?

વૃદ્ધિ : તમારા રોકાણ પર તમને મળનારું વળતર કેટલું છે ? એ આવકના સ્વરૂપે અથવા વૃદ્ધિ (વધારો)ના સ્વરૂપે અથવા બંને સ્વરૂપે હોઈ શકે છે.

એક્ટિવિટી ૯

વાસ્તવિક (રિયલ) બેન્ક વિરુદ્ધ પિંગ્ગી બેન્ક : ૩ મહત્વની લાક્ષણિકતાઓના મુદ્દે ચાલો, તેમની તુલના કરીએ :

	પિંગ્ગી બેન્ક	રિયલ બેન્ક
સલામતી		

પ્રવાહિતા		
વૃદ્ધિ		

તમે જેના વિશે વિચારી શકો એવી રોકાણના ત્રણ જુદી જુદી જગ્યાઓનાં નામ લખો :

૧. _____
૨. _____
૩. _____

બેન્કિંગ :

બેન્ક એટલે શું ?

બેન્ક એક એવી સંસ્થા છે જ્યાં લોકો તેમના વધારાનાં નાણાં મૂકે છે (ડિપોઝિટ કરે છે) અને વ્યાજના નામે ઓળખાતું અમુક વળતર મેળવે છે. આ સાથે જ જેમને પૈસાની જરૂર હોય એવા લોકો એક ક્રિમત (ફરી વ્યાજ) ચુકવીને બેન્કમાંથી લોન મેળવી શકે છે. આમ બેન્ક ધિરાણ મેળવવાના અને ધિરાણ આપવાના કામમાં વ્યસ્ત રહેતી સંસ્થા છે. ધિરાણ (લોન) આપતી વખતે તે વધુ ઊંચા વ્યાજદર વસૂલ કરે છે અને ડિપોઝિટરોને ઓછું વ્યાજ ચૂકવે છે. ધિરાણ આપવાના અને ધિરાણ મેળવવાના દર વચ્ચેના તફાવતને નેટ ઈન્ટરેસ્ટ માર્જિન (એનઆઈએમ) કહેવાય છે.

કોઈ પણ દેશ બાબતમાં, લોકોની અને કંપનીઓની નાણાકીય જરૂરિયાતો માટે બેન્કો ખૂબ મહત્વની ભૂમિકા ભજવે છે અને તેમને લીધે આર્થિક પ્રવૃત્તિ આસાનીથી ચાલે છે.

બેન્ક એકાઉન્ટ (ખાતાં)ના પ્રકારો :

સેવિંગ્સ એકાઉન્ટ : આ ખાતું તમારી પાસે ફાજલ પડેલાં નાણાં જમા કરવા અને ખર્ચા માટે નાણાંની જરૂરિયાત હોય ત્યારે નાણાં ઉપાડવા માટે ઉપયોગી છે. સામાન્ય રીતે તમારે લઘુત્તમ સિલક રાખવી જરૂરી હોય છે. આ ખાતામાં રાખેલાં નાણાં પર બેન્ક ઓછામાં ઓછું વ્યાજ આપે છે.

કરન્ટ એકાઉન્ટ : આ ખાતું મૂળભૂત રીતે ધંધાકીય વ્યવહારો (ટ્રાન્ઝેક્શન) માટે છે. આ ખાતામાં રાખેલાં નાણાં પર બેન્ક કોઈ વ્યાજ ચૂકવતી નથી.

ટર્મ ડિપોઝિટ એકાઉન્ટ અથવા ફિક્સ ડિપોઝિટ એકાઉન્ટ : નામ સૂચવે છે તે પ્રમાણે આ ખાતામાં નાણાં એક પૂર્વ નિર્ધારિત અને નિશ્ચિત મુદત માટે રાખવામાં આવે છે. તત્કાળ જરૂરી અહીં હોય એવાં નાણાં લોકો આ ખાતામાં રાખે છે. વ્યાજ દર સેવિંગ્સ એકાઉન્ટ કરતા ઊંચો હોય છે.

એક્ટિવિટી ૧૦

૧. એટીએમ એટલે શું ?
૨. ચેક એટલે શું ?
૩. ડિમાન્ડ ડ્રાફ્ટ એટલે શું ?

૪. ઈ-બેન્કિંગ શી ચીજ છે ?

રોકાણ મંત્રો

૧. પૈસાનું સમય મૂલ્ય

સની :

- ૧૫ વર્ષની વયથી દર વર્ષે ₹ ૧૦૦ બચાવવાનું શરૂ કરે છે.
- ૨૫ વર્ષની વયે તે બચત કરવાનું બંધ કરી દે છે.
- તે પોતાનાં નાણાંમાંથી એક પૈસો પણ ઉપાડતો નથી.

બોબી :

- ૨૫ વર્ષની ઉમરથી દર વર્ષે ₹ ૪૦૦ બચાવવાની શરૂઆત કરે છે.
- તે ૩૫ વર્ષની ઉંમર સુધી આટલી જ રકમ બચાવતો રહે છે.
- તે આ પૈસામાંથી એક પાઈ પણ ઉપાડતો નથી.

ધારો કે બંને જણ તેમના રોકાણ પર વર્ષે ૧૫ ટકાનું વળતર મેળવે છે.

તમારા માનવા પ્રમાણે ૩૫ વર્ષની વયે કોણે વધારે સંપત્તિ ભેગી કરી હશે ?

ઉપરના કિસ્સા પરથી તમે શું સમજ્યા ?

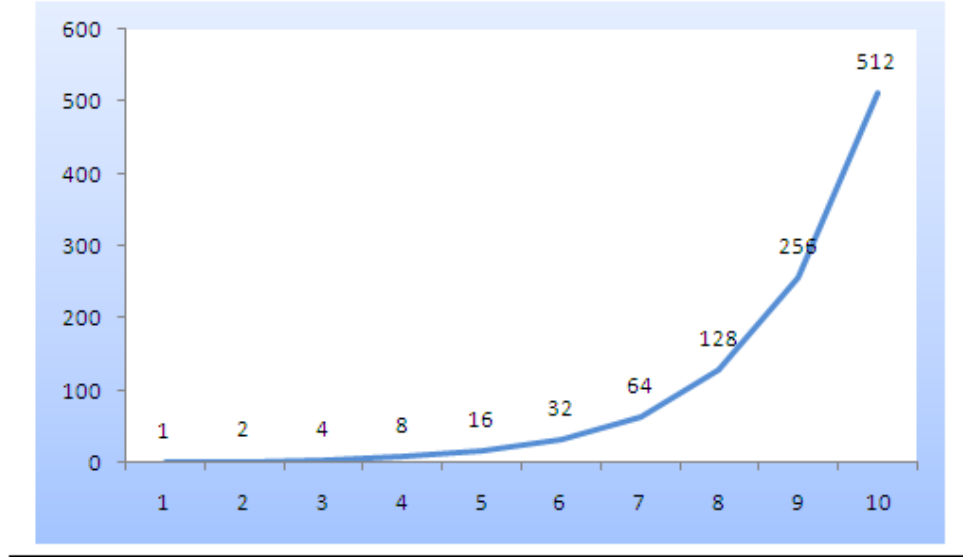
૨. વિશ્વની આઠમી અજાયબી શું છે ?

એક વખત એક ધનવાન રાજા રહેતો હતો. તેની બુદ્ધિમતા માટે અને નવા શોધ-સંશોધનો માટેના ખરા પેટ્રન (આશ્રયદાતા) તરીકે ચારેકોર પંકાયેલો હતો. એક દિવસ એક માણસ તેણે પોતે શોધેલી નવી બોર્ડ ગેમ લઈને રાજા પાસે ગયો. તેણે એ ગેમને 'ચેસ' તરીકે ઓળખાવી. રાજા એ માણસ સાથે એ ગેમ રમ્યો અને તે એટલી હદે પ્રભાવિત થયો કે તેણે પેલા માણસને પોતાના માટે ઈનામ પસંદ કરવા કહ્યું. એ માણસે ચેસ બોર્ડના પહેલા ખાના માટે એક અશરફી (સોનાનો સિક્કો), બીજા માટે ૨ અશરફી, ત્રીજા માટે ૪, ચોથા માટે ૮ અને એ રીતે ચેસ બોર્ડના તમામ ૬૪ ખાનાંઓ માટે અશરફીઓ માગી :

રાજાને આ ઈનામ ખૂબ જ આસાન લાગ્યું, પરંતુ ૬૪મા ખાના સુધીમાં તો પેલા માણસે રાજા પાસેથી ૧૮,૪૪૬,૭૪૪,૦૭૩,૭૦૮,૫૫૧,૬૧૫ અશરફીઓ પડાવી લીધી હતી. તેમ છતાં રાજાએ તેને શબ્દ આપ્યો હતો તેથી એને વળગી રહેવાનો તેનો ધર્મ હતો તેથી તેનો આખો ખજાનો ખાલી કરી દીધા પછીય તે પેલા માણસને પૂરેપૂરું ઈનામ ચૂકવી શક્યો નહીં.

કમ્પાઉન્ડિંગ (ચક્રવૃદ્ધિ દર)ની તાકાત!!!

Power Of Compounding !!!

આ કહાણી _____ નો મહિમા કહે છે

આ કહાણીમાંથી તમે શું સમજ્યા ?

૩. કેટલાં વર્ષ પૂરતાં સારાં કહેવાય ? કયો દર પૂરતો સારો ગણાય ?

નીચેનો કોઠો ₹ ૫૦૦નું એક જ રોકાણ વ્યાજના વિવિધ દરે કેવી રીતે વૃદ્ધિ પામશે એ દર્શાવે છે.

વર્ષ	૫ ટકા	૧૦ ટકા	૧૫ ટકા	૨૦ ટકા
૧	૫૨૫	૫૫૦	૫૭૫	૬૦૦
૫	૬૩૮	૮૦૫	૧૦૦૬	૧૨૪૪
૧૦	૮૧૪	૧૨૯૭	૨૦૨૩	૩૦૯૬
૧૫	૧૦૩૯	૨૦૮૯	૪૦૬૯	૭૭૦૪
૨૫	૧૬૯૩	૫૪૧૭	૧૬૪૫૯	૪૭૬૯૮

શું તમે ઉપરના કોઠાનું અર્થઘટન કરી શકો છો ?

૪. કદાપિ રોકાણ કરવાનું છોડશો નહીં!

હર્ષા અને વર્ષા નામની બે જોડિયા બહેનોએ પોતે ૨૫ વર્ષની થઈ ત્યારે દર વર્ષે ₹ ૩૦૦૦નું રોકાણ કરવાનું નક્કી કર્યું હતું. હર્ષા ૩૦ વર્ષની થઈ ત્યારે તેણે રોકાણ કરવાનું છોડી દીધું અને વર્ષા નિયમિત રોકાણ કરતી રહી. થોડાં વર્ષો બાદ હર્ષાએ આટલાં વર્ષોનું સાટું વાળી દેવાનું નક્કી કર્યું તેથી તેણે ૩૫ વર્ષની ઉંમરે ₹ ૨૦,૦૦૦નું એક સામટું રોકાણ કરી દીધું અને તે ૪૨ વર્ષની થઈ ત્યારે ફરી ₹ ૨૫,૦૦૦નું રોકાણ કર્યું. આમ ૪૫ વર્ષની ઉંમર થાય ત્યાં સુધીમાં બંને બહેનોએ પ્રત્યેક ₹ ૬૩,૦૦૦નું રોકાણ કરી દીધું હતું. ૧૫ ટકાના વૃદ્ધિ દરની ધારણા રાખતાં હર્ષા પાસે ₹ ૪ લાખ અને વર્ષા પાસે ₹ ૩.૮ લાખ ભેગા થયા હતા.

વર્ષાને શા માટે નુકસાન ગયું?

૫. ૭૨ના આંકડાનો જાદુ

સ્ટેટ બેન્ક ડિપોઝિટો પર ૮ ટકાનો વ્યાજ દર આપતી હોઈ શ્રી પાટીલ તેમના પૈસા ક્યારે બમણા થશે એ જાણવા માગે છે. શું તમે શ્રી પાટીલને મદદ કરી શકો?

૭૨ને આપેલા વ્યાજ દર વડે ભાગો. એટલે કે $72/8 = 9$ વર્ષ. નાણાં ચોક્કસ વર્ષોમાં બમણાં થાય ત્યારે કેટલો વ્યાજ દર મળ્યો એ જાણવા માટે પણ આ ફોર્મ્યુલા કામ લાગે છે.

૭૨નો નિયમ:

વ્યાજ દર	તમારા નાણાં બમણાં થવા માટે લાગનારાં વર્ષ	કેટલા વર્ષ સુધી નાણાં રોકવાં પડશે ?	તમારાં નાણાં બમણાં કરવા માટે જરૂરી વ્યાજ દર
૧૦		૬	
૮		૯	
૧૨		૧૦	

તમારા પોતાના સ્કેટ્સ વડે ૬ ટકા સ્કેટિંગની મોજ માણો!!!!

લીના ૧૫ વર્ષની છે અને હજી તાજેતરમાં જ નવમા ધોરણની પરીક્ષા પાસ કરી છે. તે છેલ્લા બે વર્ષથી નિયમિતપણે સ્કેટિંગના ક્લાસ ભરે છે અને તે ગ્રુપમાંની એક શ્રેષ્ઠ સ્કેટ ખેલાડી ગણાય છે. તાજેતરમાં જ તેણે તેના માસ્ટર પાસેથી સાંભળ્યું છે કે ઈનલાઈન સ્કેટ્સ લોકપ્રિય થઈ રહ્યા છે અને ઈનલાઈન સ્કેટ્સમાં સ્પર્ધા જીતવાથી તેને ત્રણ વર્ષ પછી સ્પોર્ટ્સ ક્વોટા હેઠળ શહેરની શ્રેષ્ઠ કોલેજોમાંની એક કોલેજમાં પ્રવેશ મળી જશે. ત્યારથી જ લીનાને ઈનલાઈન સ્કેટ્સ મેળવવાનું અને એ પહેરીને પ્રેક્ટિસ કરવાનું ઘેલું લાગ્યું છે. લીના શહેરના શ્રેષ્ઠ સ્કેટ્સ વેચતા સ્ટોરમાં જાય છે તો તેને માલુમ પડે છે કે ઈનલાઈન સ્કેટ્સ તેને ₹ ૪૦,૦૦૦માં પડશે.

ભાંગેલા હૈયે લીના તેના સ્કેટિંગ ટીચર પાસે જાય છે અને ઈનલાઈન સ્કેટ્સ બાબતમાં વાત કરે છે. તેની ટીચર યુવાન અને પ્રતિભાશાળી સ્કેટર છે તે લીનાની વાત કાળજીપૂર્ક સાંભળે છે.

ટીચર: તો પછી તકલીફ શું છે ?

લીના: સર, શું તમે મારી મજાક ઉડાવો છો ? મને એટલાં મોંઘાં સ્કેટ્સ કેવી રીતે પરવડી શકે ?

ટીચર: લીના, તારી ઉંમરના હિસાબે તું ઘણું સારું સ્કેટિંગ કરે છે, પરંતુ હું તને સૂચવું છું કે તું ૪-૫ વર્ષ નોર્મલ સ્કેટ્સ વડે રમવાનું ચાલુ રાખ.

લીના: સર, હું જાણું છું કે મને અત્યારે જ એ સ્કેટ્સની જરૂર નથી, પરંતુ આગામી ઓછાંમાં ઓછાં પાંચ વર્ષમાં એવા સ્કેટ્સ મને જોઈશે જ, જેથી હું સ્પર્ધામાં ભાગ લઈ શકું, પરંતુ કિંમત એટલી બધી ઊંચી છે કે હું બીજાં ૭-૮ વર્ષ પછી પણ એ ખરીદી નહીં શકું, કારણ કે મારે સાથે સાથે ભણવાનું પણ છે. હું કંઈ કમાવાની નથી. અત્યારે હું મહિને ₹ ૪૦૦ જેટલા બચાવી લઉં છું, પરંતુ આટલી મામૂલી રકમમાં કંઈ હું એ ઈનલાઈન સ્કેટ્સ ખરીદી શકવાની નથી.

ટીચર પોતની આંખોમાં મસ્તી લાવીને હસ્યા. તેમણે કહ્યું, લીના, હું તારી પરિસ્થિતિની મજાક ઉડાવું છું એમ નહીં સમજતી. બિલકુલ પણ નહીં. હકીકતમાં તું મને ૧૦ વર્ષ પાછળ લઈ ગઈ, જ્યારે હું માત્ર ૧૪ વર્ષનો હતો ત્યારે મારા પોતાના સ્કેટ્સ ખરીદવાનો આવો જ નિર્ણય લીધો હતો.

લીના થોડીક ઉત્તેજિત થઈ ગઈ તેણે કહ્યું: સર, ખરેખર , શું તમે સફળ થયા ? આટલા બધા પૈસા બચાવવા માટે તમે તમારી જાતનું ખૂબ દમન કર્યું હશે.

ટીચર: તું આ સ્કેટ્સ જોઈ રહી છે ને તે મેં, હું બરાબર ૨૧ વર્ષનો હતો ત્યારે ખરીદ્યા હતા.

લીના: સર, આવી વિસ્મયકારક સિદ્ધિ તમે કેવી રીતે હાંસલ કરી ?

ટીચર: બસ નિયમિત બચત અને રોકાણ કરીને. મારે એને માટે કંઈ ખાસ ત્યાગ કરવો પડ્યો નથી. હું તો બસ નિયમિત નાનકડી રકમ બચાવીને એનું રોકાણ કરતો હતો અને મને જોઈતું હતું એ મેળવ્યું નહીં ત્યાં સુધી બચત-રોકાણ કરતો રહ્યો. મેં હાઈસ્કૂલમાં છેલ્લાં બે વર્ષ દરમિયાન દર મહિને ₹ ૧૫૦ જેટલા બચાવવાનું પણ શરૂ કર્યું હતું અને પછી જેમ જેમ મોટો થતો ગયો અને થોડા પૈસા કમાતો થયો એટલે વધુ ને વધુ બચત કરતો રહ્યો હતો.

લીના: સર, શું તમે માનો છો કે હું મારી મેળે સ્કેટ્સ ખરીદી શકીશ. મારા કહેવાનો મતલબ એ છે કે હું મારા પિતાજીને તકલીફ આપવા નથી માગતી.

ટીચર: અલબત્ત, તું સ્કેટ્સ ખરીદી શકીશ. ચાલ, એક પેન અને કાગળ લે, આપણે તારે માટે પ્લાન કરીએ.

માસિક રકમ	રોકાણનો સમયગાળો	મુદ્દલ રકમ	વ્યાજનો સંભવિત દર	અંતિમ રકમ
₹ ૨૦૦	૮ વર્ષ	૧૯,૨૦૦	૧૦ ટકા	
₹ ૩૦૦	૬ વર્ષ	૨૧,૬૦૦	૮ ટકા	
₹ ૪૦૦	૫ વર્ષ	૨૪,૦૦૦	૮ ટકા	
કુલ				

૭. ફુગાવાની ઉઘઈ : સાવધાન

ગઈ વખતે તારી સ્કુલ બેગ તે કેટલા રૂપિયામાં ખરીદી હતી? શું આજે તને એ બેગ એટલી જ કિંમતે મળશે? કદાચ ના. આનો અર્થ એ થયો કે વસ્તુઓના ભાવ વધતા જ રહે છે. ભાવ વધવાની આ ઘટનાને ફુગાવો કહે છે.

ચાલો, આપણે ધારી લઈએ કે ગયા વર્ષે તારી સ્કુલ બેગની કિંમત ₹ ૨૦૦ હતી અને આજે એની કિંમત ₹ ૨૧૦ છે. તો ફુગાવાનો દર ૫ ટકા છે ($= 10/200 * 100 = 5$ ટકા) જો તમે ગયા વર્ષે ₹ ૨૦૦ બચાવ્યા હોત અને એ બચત વડે આ વર્ષે સ્કુલ બેગ ખરીદવાની અપેક્ષા રાખી હોત તો તમને ₹ ૧૦ ઓછા પડ્યા હોત. તેથી ફુગાવા કરતા ઊંચા દરે બચતનું રોકાણ કરવાનું ખૂબ મહત્વનું છે. દા.ત. જો તમે ૧૦ ટકાના દરે ₹ ૧૦૦નું રોકાણ કર્યું છે અને ફુગાવો ૫ ટકા છે તો તમે ખરેખર તો ૫ ટકા જ કમાયા છો. (૧૦ ટકા - ૫ ટકા = ૫ ટકા) આ ૫ ટકા વળતરનો વાસ્તવિક દર છે અને ૧૦ ટકા વળતરનો સામાન્ય દર કહેવાય છે.

એક્ટિવિટી ૧૧

તમારી પારિવારિક એક્ટિવિટી માટે સ્માર્ટ ગાઈડ :

- ✓ આવકના સ્ત્રોતો ઓળખી કાઢો
- ✓ પુરાંત છે કે ખાધ એ શોધી કાઢો
- ✓ કેશ ફ્લો સ્ટેટમેન્ટ બનાવો અને બજેટ માટે આયોજન કરો
- ✓ વળતર માટે રોકાણ કરી શકાય એવી બચતોની ગણતરી કરો
- ✓ રોકાણના ફાયદાઓ દર્શાવો

યોગ્ય રોકાણ વિકલ્પ પસંદ કરવો

શ્રેષ્ઠ રોકાણ વિકલ્પોની પસંદગી વ્યક્તિગત સંયોગો અને બજારની સામાન્ય સ્થિતિ પર નિર્ભર રહે છે. એક વ્યક્તિના હેતુસર કરાતું રોકાણ બીજી વ્યક્તિની જરૂરિયાતોને માફક ન પણ આવે. યોગ્ય રોકાણ ત્રણ વસ્તુઓનું સંતુલન છે : પ્રવાહિતા, સલામતી અને વળતર

પ્રવાહિતા

આ એવી સરળતા છે જે ખર્ચાઓને પહોંચી વળવા માટે રોકાણને રોકડમાં ફેરવી શકાય. અમુક પ્રવાહી રોકાણો આકસ્મિક ખર્ચાઓને પહોંચી વળવા જરૂરી હોય છે, જે ખર્ચાઓ સામાન્ય સંજોગોમાં અથવા અન્ય રીતે ઊભા થતા હોય છે.

સલામતી

આ રોકાણના જોખમ પરિબળની વાત છે. રોકેલા તમામ નાણાં ગુમાવી બેસવું એ સૌથી ભૂંડી ઘટના છે. આવકમાં ખોટ કરવી કે ઓછી આવક વૃદ્ધિ અથવા ઓછી રોકાણ વૃદ્ધિ એ વધુ હળવી બાબત ગણાય. કુગાવો પણ જોખમ જ ગણાય, કારણ કે તેનાથી નાણાંની ખરીદશક્તિ ઘટે છે.

વળતર

રોકાણો દ્વારા ઊભી થતી આવક પણ ધ્યાનમાં લેવાનું બીજું પરિબળ છે. સલામત રોકાણો એકધારી, સતત પણ ઓછી આવક રળી આપે છે અને જોખમી રોકાણો ઊંચું વળતર આપે છે અથવા જરા પણ વળતર આપતાં નથી.

આમ રોકાણોનું બહોળું વૈવિધ્ય હોય છે, જેમાંથી પસંદગી કરવાની રહે છે. નીચેનાં પ્રકરણોમાં આપણે એના પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરીશું અને એના વિશે સ્પષ્ટતા કરીશું.

એસેટ એલોકેશન સ્ટ્રેટેજી (અસ્ક્યામત ફાળવણીનો વ્યૂહ)

દરેક એસેટ ક્લાસનું પોતાનું જોખમ અને વળતર હોય છે. ઈક્વિટીમાં રોકાણ જોખમી રોકાણ ગણાય છે, કારણ કે તેનાથી રોકેલી સમગ્ર મૂડીનું ધોવાણ થઈ શકે છે, જ્યારે ગવર્નમેન્ટ બોન્ડ જોખમ મુક્ત ગણાય છે, કારણ કે તમને ખાતરી હોય છે કે સરકાર વ્યાજ ચૂકવવા બાબતમાં પોતાની ફરજ ચૂકશે નહીં.

અહીં એસેટ એલોકેશન ચાવીરૂપ ભૂમિકા ભજવે છે. એસેટ એલોકેશન તમારા પૈસા એવા વિવિધ એસેટ ક્લાસમાં રોકવા માટેની ટેકનિક છે, જે તમારી આવક અને જોખમ લેવાની ક્ષમતાને માફક આવે.

એસેટ એલોકેશનમાં ત્રણ વિવિધ પાસાંઓ સમાયેલાં હોય છે :

- તમારી સમયમર્યાદા
- તમારી જોખમ સહન કરવાની ક્ષમતા
- તમારા અંગત સંયોગો

તમારી વય, જીવનશૈલી અને કૌટુંબિક જવાબદારીઓના આધારે તમારા નાણાકીય ધ્યેયો-લક્ષ્યોમાં ફરક રહેશે. વિવિધ અસ્ક્યામતોને તમારા પૈસા ફાળવતી વખતે તમે તમારા પૈસા વિવિધ અસ્ક્યામતોને ફાળવો છો એ જોવું જરૂરી છે, જેથી તમને વૈવિધ્યીકરણનો લાભ મળે.

સામાન્યપણે વય આધારિત ફાળવણીમાં ઈક્વિટીને ફાળવાતી રકમ રોકાણકારની વય પર નિર્ભર હોય છે. આ મોડેલના ઉપયોગનો પાયો છે ‘રોકાણકાર જેમ જેમ મોટો થતો જાય તેનો પોર્ટફોલિયો વધુને વધુ ઓછો જોખમી (કન્ઝર્વેટિવ) બનતો જવો જોઈએ’. જોકે આ તો એક સામાન્ય નિયમ છે તેથી રોકાણકાર પોતાને શું સૌથી વધુ માફક આવે છે એનો નિર્ણય લઈ શકે છે.

બચતો અને રોકાણ સંબંધિત પેદાશો

બેન્કો

બેન્ક ડિપોઝિટો સલામત રોકાણ ગણાય છે, કારણ કે બેન્ક ડિપોઝિટોનો ડિપોઝિટ ઈન્સ્યોરન્સ એન્ડ કેડિટ ગેરેન્ટી સ્કીમ ઓફ ઈન્ડિયા અંતર્ગત મહત્તમ ₹ ૧,૦૦,૦૦૦ સુધી વિમો ઉતરાવેલો હોય છે. બેન્કોનું નિયંત્રણ

અને નિયમન રિઝર્વ બેન્ક ઈન્ડિયા દ્વારા કરવામાં આવે છે. બેન્કો તેના ગ્રાહકોની જરૂરિયાતોને આધારે વિવિધ પ્રકારની ડિપોઝિટો ઓફર કરે છે. બેન્ક ડિપોઝિટો તેમના પરના વળતર કરતાંય તેમની પ્રવાહિતા અને સલામતી માટે વધુ પસંદ કરાય છે. ફિક્સ ડિપોઝિટ રિસિપ્ટ સામે બેન્કમાંથી ડિપોઝિટની રકમના ૭૫-૯૦ જેટલી લોન મેળવવાનું શક્ય છે.

ડિપોઝિટોના પ્રકાર અને તેમની ચાવીરૂપ લાક્ષણિકતાઓ

સેવિંગ્સ બેન્ક એકાઉન્ટ

- લોકો દ્વારા ઉપયોગમાં લેવાતી પ્રથમ બેન્કિંગ પ્રોડક્ટ
- ઓછું વ્યાજ પરંતુ ખૂબ જ પ્રવાહી
- ગ્રાહકોમાં બચતની ટેવ પાડવા માટે ખૂબ જ યોગ્ય

બેન્ક ફિક્સ ડિપોઝિટ (બેન્ક એફડી)

- ચોક્કસ નિર્ધારિત વ્યાજ દરે એક બાંધી મુદત (૩૦ દિવસ કરતાં ઓછી નહીં) માટે બેન્કમાં નાણાં મૂકવાના રહે છે.
- બેન્કની એફડી માટે આદર્શ રોકાણ સમયગાળો દૃથી ૧૨ મહિના છે, કારણ કે સામાન્યપણે છ મહિના કરતાં ઓછી મુદતની બેન્ક એફડી પરનું વ્યાજ ઓછું રહેવાની સંભાવના છે.
- સમયગાળો મહત્વ ધરાવે છે, કારણ કે વહેલો ઉપાડ કરવાથી દંડ લાગુ પડી શકે છે.

રિકર્ડિંગ ડિપોઝિટ એકાઉન્ટ

- પૂર્વ નિર્ધારિત મુદત માટે માસિક અંતરાલે અમુક બાંધી રકમ જમા કરવાની હોય છે.
- સેવિંગ્સ બેન્ક એકાઉન્ટ કરતાં વધુ વ્યાજ કમાવી આપે છે.
- દર મહિને એક નિર્ધારિત રકમ બચાવવામાં મદદ કરે છે.

સ્પેશિયલ બેન્ક ટર્મ ડિપોઝિટ સ્કીમ

- આ બેન્કોમાં ઉપલબ્ધ થનારી ટેક્સ સેવિંગ્સ સ્કીમ છે.
- ઈન્કમ ટેક્સ એક્ટની કલમ ૮૦ સી હેઠળ રાહત મળે છે.
- કોઈ શેડ્યુલ્ડ બેન્કની પાંચ વર્ષે પાકનારી ટર્મ ડિપોઝિટ ફરજિયાત હોય છે.

સરકારી યોજનાઓ

ટેક્સ સેવિંગ્સ સ્કીમ્સ

ભારત સરકારે આવકવેરો બચાવનારી વિવિધ યોજનાઓ જાહેર કરેલી છે, જેમાં નીચેનાનો સમાવેશ છે :

- નેશનલ સેવિંગ્સ સર્ટિફિકેટ (NSC)
- પબ્લિક પ્રોવિડન્ટ ફંડ (PPF)
- પોસ્ટ ઓફિસ સ્કીમ (POS)

આ ઉપરાંત મ્યુચ્યુઅલ ફંડો દ્વારા ઓફર કરાતી ઈક્વિટી લિન્કડ સેવિંગ્સ સ્કીમ (ELSS) અને નાણાકીય સંસ્થાઓ/બેન્કો દ્વારા ઓફર કરાતા ઈન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર બોન્ડ પણ કરવેરામાં રાહત આપે છે.

આ યોજનાઓમાં કરાયેલાં રોકાણોમાંથી થતી આવકને આવકવેરામાંથી મુક્તિ મળેલી છે અને રોકાણો અમુક હદ સુધી કરપાત્ર આવકમાંથી બાદ મળે છે.

નેશનલ સેવિંગ્સ સર્ટિફિકેટ (NSC)

- આખું વર્ષ ઉપલબ્ધ થતી લોકપ્રિય, આવકવેરો બચાવનારી યોજના
- ૮ ટકાનો વ્યાજ દર
- લઘુત્તમ રોકાણ ₹ ૧૦૦ છે અને કોઈ ઉપલી મર્યાદા નથી
- ૬ વર્ષે પાકે છે
- ટ્રાન્સફર કરી શકાય છે અને આ સ્કીમના આધારે લોન મળી શકે છે

પબ્લિક પ્રોવિડન્ટ ફંડ (PPF)

- ૮ ટકાનો વ્યાજ દર
- લઘુત્તમ રોકાણ મર્યાદા છે ₹ ૫૦૦ અને મહત્તમ રોકાણ મર્યાદા છે ₹ ૭૦,૦૦૦
- ૧૫ વર્ષે યોજના પૂરી થાય છે
- ખાતુ ખોલાવ્યાની તારીખથી ત્રીજા નાણાકીય વર્ષે પહેલી લોન લઈ શકાય છે અથવા પહેલા નાણાકીય વર્ષના અંતે જમા રકમના ૨૫ ટકા સુધી લોન લઈ શકાય છે. લોનની રકમ મહત્તમ ૩૬ હપ્તાઓમાં પરત કરી શકાય છે.
- કોઈ વ્યક્તિ ૭માં વર્ષથી દર વર્ષે એક રકમ (સિલ્કના ૫૦ ટકાથી વધુ નહીં) ઉપાડી શકે છે.

પોસ્ટ ઓફિસ સ્કીમ (POS)

- તે આવકવેરો બચાવનારી શ્રેષ્ઠ યોજનાઓમાંની એક છે
- તે આખું વર્ષ ઉપલબ્ધ હોય છે
- પોસ્ટ ઓફિસ સ્કીમ્સ રોકાણનો પ્રકાર અને પાકવાની મુદત પર આધાર રાખે છે, જેને નીચેની કેટેગરીઓમાં વિભાજિત કરી શકાય છે
 - મન્યલી ડિપોઝિટ
 - સેવિંગ્સ ડિપોઝિટ
 - ટાઈમ ડિપોઝિટ
- રિકરિંગ ડિપોઝિટ

ઈક્વિટી લિન્કડ સેવિંગ્સ સ્કીમ (ELSS)

ડાઈવર્સિફાઈડ ઈક્વિટી ફંડની આબેહૂબ પ્રતિકૃતિ પરંતુ અહીં કલમ ૮૦ સી હેઠળ કરવેરામાં રાહત મળે છે.

- ત્રણ વર્ષનો લોક ઈન પિરિયડ
- ડિવિડંડ પણ કરમુક્ત હોય છે
- આ યુનિટો વેચવા પર લોંગ ટર્મ કેપિટલ ગેઈન્સનો લાભ લઈ શકાય છે, જેના પર કોઈ કેપિટલ ગેઈન્સ ટેક્સ ભરવો પડતો નથી
- લઘુતમ રોકાણ ₹ ૫૦૦ છે અને ત્યાર પછી તેના ગુણાંકોમાં
- રોકાણકાર સિસ્ટેમેટિક ઈન્વેસ્ટમેન્ટ પ્લાન (SIP) પસંદ કરી શકે છે

ઈન્ફાસ્ટ્રક્ચર બોન્ડ્સ

- ત્રણ વર્ષનો લોક ઈન પિરિયડ
- ₹ ૨૦,૦૦૦ સુધીના રોકાણ પર કલમ ૮૮ હેઠળ કર લાભ
- પાકતી તારીખ પહેલાં કોઈ પણ રિડમ્પ્શન (વેચાણ) કરમુક્તિના લાભને ધોઈ નાખે છે.

કિસાન વિકાસ પત્ર (KVP)

- આ યોજનામાં રોકેલાં નાણાં ૮ વર્ષ અને ૭ મહિનામાં બમણા થઈ જાય છે.
- લઘુતમ રોકાણ મર્યાદા ₹ ૧૦૦ છે અને કોઈ ઉપલી મર્યાદા નથી
- આ યોજના આખું વર્ષ ઉપલબ્ધ હોય છે
- આ યોજના અંતર્ગત હાલ કોઈ કર લાભ ઉપલબ્ધ નથી
- રોકાણકારોને છેલ્લામાં છેલ્લી આવકવેરાની જોગવાઈઓ અને અન્ય જોગવાઈઓ સુસંગત સ્ત્રોતો પાસેથી જોઈ લેવાની વિનંતી છે.

બોન્ડ્સ

બોન્ડ આ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટના ખરીદદાર દ્વારા ઈસ્યુઅરને વ્યાજના બદલામાં આપવામાં આવતી લોન છે. કંપનીઓ, નાણાકીય સંસ્થાઓ અથવા સરકાર સુદ્ધાં બોન્ડ ઈસ્યુ કરી શકે છે. ખરીદદારને વેચાણકર્તા પાસેથી વ્યાજની આવક મળે છે અને બોન્ડની મૂળ કિંમત ખરીદદારને નિર્ધારિત પાકતી તારીખે મળે છે.

બોન્ડના પ્રકારો

ટેક્સ સેવિંગ્સ બોન્ડ સરકારી નોટિફિકેશન મુજબ સ્કીમના આધારે રોકાણની અમુક નિર્ધારિત રકમ સુધી કરમુક્તિ આપે છે, જેનાં ઉદાહરણો નીચે આપ્યાં છે :

- ઈન્કમ ટેક્સ એક્ટ ૧૯૬૧ની કલમ ૮૮ અંતર્ગત ઈન્ફાસ્ટ્રક્ચર બોન્ડ્સ
- ઈન્કમ ટેક્સ એક્ટ ૧૯૬૧ની કલમ ૫૪ ઈસી અંતર્ગત NABARD / NHAI / REC બોન્ડ્સ
- RBI ટેક્સ રિલીફ બોન્ડ્સ

રેગ્યુલર ઈન્કમ બોન્ડ્સ

રેગ્યુલર ઈન્કમ (નિયમિત આવક આપનારાં) બોન્ડ્સ નિયમિત પૂર્વ નિર્ધારિત અંતરાલે આવકનો સ્થિર સ્ત્રોત પૂરો પાડે છે.

- ડબલ યોર મની બોન્ડ
- સ્ટેપ-અપ ઈન્ટરેસ્ટ બોન્ડ
- રિટાયરમેન્ટ બોન્ડ
- એનકેશ બોન્ડ
- એજ્યુકેશન બોન્ડ્સ
- મની મલ્ટિપ્લાયર બોન્ડ્સ
- ડીપ ડિસ્કાઉન્ડ બોન્ડ્સ

ચાવીરૂપ લક્ષણો

- CRISIL, ICRA, CARE, Fitch જેવી સ્પેશિયલાઈઝ્ડ ક્રેડિટ રેટિંગ એજન્સીઓ દ્વારા રેટિંગ આપવામાં આવ્યું છે. બોન્ડ પરની કમાણી-ઉપજમાં ક્રેડિટ (સલામતી) રેટિંગ અનુસાર ફરક પડે છે.
- નિયમિત આવક માટે યોગ્ય બોન્ડના પ્રકારના આધારે વ્યાજ અર્ધ-વાર્ષિક, ત્રિમાસિક કે માસિક મળે છે.
- બોન્ડ્સ પ્રાઈમરી તેમ જ સેકન્ડરી માર્કેટ એમ બંનેમાં મળે છે.
- બજાર ભાવ પાકતી તારીખે ઉપજ, પ્રવર્તમાન વ્યાજ દર અને ઈસ્યુઅરના રેટિંગ પર આધાર રાખે છે.
- બોન્ડને બેન્કમાં ગિરવે રાખીને તમે બોન્ડ સામે લોન લઈ શકો છો.
- લઘુતમ રોકાણ ₹ ૫૦૦૦થી ₹ ૧૦,૦૦૦ સુધીની રેન્જમાં હોય છે.
- સમયગાળો સામાન્યપણે ૫ અને ૭ વર્ષ વચ્ચેનો હોય છે.
- ડિમેટ સ્વરૂપે રાખી શકાય છે.

ડિબેન્યર્સ

ડિબેન્યર્સના મુખ્ય લક્ષણો

- બોન્ડની જેમ જ વિવિધ મેચ્યોરિટી પિરિયડ (પાકવાનો સમયગાળો) સાથેના નિશ્ચિત વ્યાજવાળા ડેટ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ (ઋણ સાધનો), પરંતુ ડિબેન્યર્સ કંપનીઓ દ્વારા ઈસ્યુ કરવામાં આવે છે.
- કાં ખાનગીમાં વેચવામાં આવે અથવા સબસ્ક્રિપ્શન પર (અરજી કરવા પર) ઓફર કરવામાં આવે છે.

- સ્ટોક એક્સચેન્જમાં લિસ્ટિંગ થાય કે ન પણ થાય. જો તેમનું સ્ટોક એક્સચેન્જમાં લિસ્ટિંગ થાય તો લિસ્ટિંગ અગાઉ SEBI દ્વારા નિયુક્ત કરાયેલી કોઈ પણ કેડિટ રેટિંગ એજન્સીઓ દ્વારા રેટિંગ થવું જરૂરી છે.
- પાકવાનો સમયગાળો ૩ થી ૧૦ વર્ષ વચ્ચેનો હોય છે.

ડિબેન્ચર્સના પ્રકારો

જેમને ઓફર કરી શકાય છે એવા ડિબેન્ચર્સના વિવિધ પ્રકારો છે, જે નીચે મુજબ છે :

- નોન કન્વર્ટિબલ ડિબેન્ચર્સ (NCD) - ઈસ્યુઅર સંપૂર્ણ રકમ રિડીમ કરે છે (પાકવા પર પૂરેપૂરી રકમ પરત કરે છે)
- પાર્શિયલી કન્વર્ટિબલ ડિબેન્ચર્સ (PCD) - ડિબેન્ચરની રકમનો એક ભાગ પરત કરવામાં આવે છે અને એક ભાગ ઈક્વિટીમાં રૂપાંતરિત કરાય છે, જે રોકાણકારને વિકલ્પ આપીને અથવા આપ્યા વિના કરવામાં આવે છે.
- ફુલ્લી કન્વર્ટિબલ ડિબેન્ચર્સ (FCD) - સમગ્ર મૂલ્યને ઈક્વિટીમાં રૂપાંતરિત કરાય છે. ડિબેન્ચર ઈસ્યુ કરતી વખતે જ રૂપાંતરનો ભાવ જણાવી દેવામાં આવે છે.

કંપની ફિક્સ ડિપોઝિટ્સ

મુખ્ય લક્ષણો

- ફિક્સ ડિપોઝિટ સ્કીમ કંપની દ્વારા ઓફર કરાય છે અને તે બેન્ક ડિપોઝિટ જેવી જ હોય છે.
- નાના રોકાણકારો પાસેથી ધિરાણ મેળવવા માટે કંપનીઓ આવી ફિક્સ ડિપોઝિટ્સનો ઉપયોગ કરે છે.
- રોકાણનો સમયગાળો ખૂબ કાળજીપૂર્વક પસંદ કરવો જોઈએ, કારણ કે ઘણી ખરી એફડી તેમની મેચ્યુરિટી અગાઉ રોકડી કરી શકાતી નથી.
- બેન્ક ડિપોઝિટ જેવી સલામત નથી. કંપનીની એફડી 'અનસિક્યોર્ડ' હોય છે.
- બેન્કોની એફડી કરતાં વધુ ઊંચું વળતર આપે છે, કારણ કે તેમાં ઊંચું જોખમ રહેલું હોય છે.
- રેટિંગ તેમની સલામતી બાબતમાં માર્ગદર્શક બની શકે.

મ્યુચ્યુઅલ ફંડો

મ્યુચ્યુઅલ ફંડ ઘણા બધા રોકાણકારો પાસેથી નાણાં એકત્ર કરે છે અને તે પછી એ પૈસા શેર્સ, બોન્ડ્સ, ટૂંકા ગાળાના મની-માર્કેટ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ, અન્ય સિક્યુરિટીઝ અથવા એસેટ્સમાં અથવા આ બધા રોકાણોનાં અમુક સંયોજનોમાં રોકે છે. મ્યુચ્યુઅલ ફંડો જે સંયુક્ત હોલ્ડિંગ ધરાવે છે એને તેનો પોર્ટફોલિયો કહેવામાં આવે છે. દરેક યુનિટ ફંડના હોલ્ડિંગ્સ અને એ હોલ્ડિંગ્સ જે આવક પેદા કરે એની પર રોકાણકારોની પ્રમાણસર માલિકીનું પ્રતિનિધિત્વ કરે છે.

મ્યુચ્યુઅલ ફંડોનાં વિશેષ લક્ષણો

- **પ્રોફેશનલ મેનેજમેન્ટ :** ફંડ મેનેજરો મારફત નાણાંનું રોકાણ કરવામાં આવે છે.
- **વૈવિધીકરણ :** વૈવિધીકરણ (ડાઈવર્સીફિકેશન) એક એવો રોકાણ વ્યૂહ છે, જેને ટૂંકમાં 'તમારાં બધાં ઈંડાં એક જ કરંડિયામાં મૂકશો નહીં' તરીકે વર્ણવી શકાય. વ્યક્તિગત સ્ટોક્સમાં કે બોન્ડ્સમાં રોકાણ કરવાને બદલે મ્યુચ્યુઅલ ફંડોમાં શેર્સ ધરાવવાથી જોખમ વહેંચાઈ જાય છે.
- **કદનો લાભ :** એક મ્યુચ્યુઅલ ફંડ એક વખત ખૂબ મોટી સંખ્યામાં સિક્યુરિટીઝ ખરીદે અથવા વેચે છે, તેથી તેની ટ્રાન્ઝેક્શન કોસ્ટ ઓછી હોય છે.
- **પ્રવાહિતા :** વ્યક્તિગત શેર્સની જેમ જ મ્યુચ્યુઅલ ફંડના યુનિટ્સ બજારમાં વેચીને નાણાંમાં રૂપાંતરિત કરી શકાય છે.
- **આસાની :** મ્યુચ્યુઅલ ફંડના યુનિટ્સ ખરીદવાનું આસાન છે. ઘણી બેન્કોએ મ્યુચ્યુઅલ ફંડની પોતાની લાઈન સ્પોન્સર કરી છે અને રોકાણની લઘુત્તમ રકમ નાની હોય છે.
- રોકાણકારોએ મ્યુચ્યુઅલ ફંડમાં રોકાણ કરતાં પહેલાં ઉપરનાં પ્રત્યેક લક્ષણો કાળજીપૂર્વક તપાસી લેવાં જોઈએ.

મ્યુચ્યુઅલ ફંડોના પ્રકારો

દરેક ફંડ પૂર્વ નિર્ધારિત રોકાણ ઉદ્દેશ ધરાવે છે, જે ફંડની એસેટ્સ રોકાણનાં ક્ષેત્રો અને રોકાણ વ્યૂહ નક્કી કરે છે. બુનિયાદી સ્તરે મ્યુચ્યુઅલ ફંડના ત્રણ પ્રકાર હોય છે :

- ઈક્વિટી ફંડ્સ (સ્ટોક્સ)
- ફિક્સ્ડ ઈન્કમ ફંડ્સ (બોન્ડ્સ)
- મની માર્કેટ ફંડ્સ

બધાં ફંડો આ ત્રણ એસેટ ક્લાસમાં વર્ગીકૃત થયેલા હોય છે. દા.ત. ઝડપથી વૃદ્ધિ પામી રહેલી કંપનીઓમાં રોકાણ કરનારાં ઈક્વિટી ફંડો ગ્રોથ ફંડ્સ કહેવાય છે. એક જ ક્ષેત્રની કે પ્રદેશની કંપનીઓમાં રોકાણ કરનારાં ઈક્વિટી ફંડો સ્પેશિયાલિટી ફંડ્સ કહેવાય છે.

મ્યુચ્યુઅલ ફંડોને ફંડની મેયોરિટીની તારીખના ઓપન એન્ડેડ અથવા ક્લોઝ એન્ડેડ તરીકે પણ વર્ગીકૃત કરી શકાય છે.

ઓપન-એન્ડેડ ફંડ્સ

- ઓપન-એન્ડેડ ફંડ્સ મેયોરિટી ડેટ ધરાવતાં નથી.

- મૂડીરોકાણકારો એસેટ મેનેટમેન્ટ કંપની (AMC) પાસેથી/ને તેમની મ્યુચ્યુઅલ ફંડ ઓફિસ અથવા તેમના ઈન્વેસ્ટર સર્વિસ સેન્ટર (ISC) અથવા સ્ટોક એક્સચેન્જ મારફત ઓપન-એન્ડેડ ફંડના યુનિટ્સ ખરીદી અને વેચી શકે છે.
- મ્યુચ્યુઅલ ફંડમાં જે ભાવે ખરીદી અને રિડમ્પશન વ્યવહારો થાય છે તે ભાવ ફંડની નેટ એસેટ વેલ્યુ (NAV) પર આધારિત હોય છે.

ક્લોઝ્ડ-એન્ડ ફંડ્સ

- ક્લોઝ્ડ-એન્ડ ફંડ્સ ચોક્કસ સમય માટે ચાલે છે
- નિર્દિષ્ટ મેમ્બરિટી તારીખે, તમામ યુનિટ્સ રિડીમ કરાય છે અને યોજના બંધ થાય છે.
- તરલતા પૂરી પાડવા માટે યુનિટ્સ સ્ટોક એક્સચેન્જ પર લિસ્ટેડ હોવા જોઈએ.
- મૂડીરોકાણો શેર બજારમાં પ્રવર્તમાન ભાવે તેઓની વચ્ચે યુનિટ્સ વેચે અને ખરીદે છે.

મની માર્કેટ ફંડ્સ

- એકદમ ટૂંકી મુદતનાં આવકનાં સાધનોમાં મૂડીરોકાણ કરે છે
- વળતર કદાચ ખૂબ ઊંચું ન હોય, પરંતુ મુદ્દલ સલામત છે
- બચત ખાતા કરતાં વધુ સારા વળતરની ઓફર કરે છે, પરંતુ પ્રવાહિતા સાથે સમાધાન કર્યા વિના ફિક્સડ ડિપોઝિટ કરતાં ઓછું વળતર

બોન્ડ/ઈન્કમ ફંડ્સ

- સ્થિરતાના ધોરણે વર્તમાન આવક પૂરી પાડવાનો હેતુ
- મુખ્યત્વે સરકારી અને કોર્પોરેટ ડેટમાં મૂડીરોકાણ કરે છે
- ફંડ હોલ્ડિંગના મૂલ્યમાં કદાચ વધારો થાય, પરંતુ આ ફંડ્સનો મુખ્ય હેતુ મૂડીરોકાણકારોને સ્થિર રોકડ પ્રવાહ પૂરો પાડવાનો છે

બેલેન્સ ફંડ્સ (સમતોલ ભંડોળ)

- સલામતી, આવક અને મૂડી વધારાનું સમતોલ મિશ્રણ પૂરું પાડવાનો ધ્યેય
- ફિક્સડ આવક અને ઈક્વિટીના સંયોજનમાં મૂડીરોકાણ કરવાનો વ્યૂહ

ઈક્વિટી ફંડ્સ

- શેર્સ અને સ્ટોક્સમાં મૂડીરોકાણ કરે
- મ્યુચ્યુઅલ ફંડના સૌથી મોટા વર્ગનું પ્રતિનિધત્વ કરે છે

- મૂડીરોકાણનો હેતુ કેટલીક આવક સાથે લાંબા ગાળે મૂડીવૃદ્ધિ
- મૂડીરોકાણના હેતુના વિવિધ પ્રકારોને કારણે ઈક્વિટી ફંડના ઘણા જુદા જુદા પ્રકારો

વિદેશી/આંતરરાષ્ટ્રીય ફંડ્સ

- આંતરરાષ્ટ્રીય ફંડ (અથવા વિદેશી ફંડ) વતન રાષ્ટ્રની બહાર હોય એવી કંપનીની ઈક્વિટીમાં મૂડીરોકાણ કરે છે

ક્ષેત્રીય ફંડ્સ

- આ ફંડનું લક્ષ્ય અર્થતંત્રનાં ચોક્કસ ક્ષેત્ર છે, જેમ કે આર્થિક, ટેકનોલોજી, આરોગ્ય ઇત્યાદિ

ઈન્ડેક્સ ફંડ્સ

- આ પ્રકારનાં મ્યુચ્યુઅલ ફંડ્સ વિશાલ બજાર ઈન્ડેક્સ, જેમ કે સેન્સેક્સ અથવા નિફ્ટીની કામગીરીની પ્રતિકૃતિ દર્શાવે છે.
- ઈન્ડેક્સ ફંડ માત્ર બજારના વળતરની પ્રતિકૃતિ દર્શાવે છે અને મૂડીરોકાણકારોને ઓછી ફીના સ્વરૂપમાં લાભ આપે છે

ઈક્વિટી શેર્સ

સામાન્ય અને પસંદગીના શેરના ધારકોનો કંપનીની માલિકીમાં હિસ્સો.

શેર બજાર એ નક્કી કરેલી કિંમતે કંપનીના શેર્સના ટ્રેડિંગ માટેનું જાહેર બજાર છે; આ સ્ટોક એક્સચેન્જ પર લિસ્ટ થયેલી સિક્યુરિટીઝ છે.

આ શેર્સનું સ્ટોક એક્સચેન્જ પર લિસ્ટિંગ અને ટ્રેડિંગ થાય છે, જે સેકન્ડરી માર્કેટમાં સ્ટોકની ખરીદી અને વેચાણની સગવડ પૂરી પાડે છે. BSE તરીકે જાણીતું ધ સ્ટોક એક્સચેન્જ મુંબઈ અને NSE તરીકે જાણીતું નેશનલ સ્ટોક એક્સચેન્જ એ ભારતમાં મુખ્ય સ્ટોક એક્સચેન્જો છે. સ્ટોક એક્સચેન્જનું કામ ખરીદદાર અને વેચાણકાર વચ્ચે સિક્યુરિટીઝના ટ્રેડિંગને સરળ બનાવવાનું છે, આમ બજાર પૂરી પાડે છે. બીજા મૂડીરોકાણોની સરખામણીએ ઈક્વિટીમાં મૂડીરોકાણ વધુ જોખમભર્યું અને નિશ્ચિતપણે વધુ સમય માગનારું છે.

ઈક્વિટીમાં બે પ્રકારે મૂડીરોકાણ થઈ શકે છે :

- પ્રાઈમરી માર્કેટ મારફત (જનતાને ઓફર કરાતા શેર્સ માટે અરજી કરીને)
- સેકન્ડરી માર્કેટ મારફત (સ્ટોક એક્સચેન્જ પર લિસ્ટ થયેલા શેર્સ ખરીદીને)

પ્રથમ બજારોને સમજ્યા બાદ, યોગ્ય કંપની, શેર અને ભાવની પસંદગી કરવા વિશે જાણવું પણ મહત્વનું છે. થોડું સંશોધન, વૈવિધીકરણ અને યોગ્ય નિરીક્ષણ રોકાણકાર માટે સારું વળતર સુનિશ્ચિત કરે છે.

પોન્ઝી સ્કીમ

પોન્ઝી સ્કીમ એ છેતરપિંડી કરનારું મૂડીરોકાણ કૌભાંડ છે, જે મૂડીરોકાણકારોને નજીવા જોખમે વધુ વળતરનું વચન આપે છે. આ યોજના જૂના રોકાણકારો માટે તેમની માલિકીનાં નાણાંમાંથી જ અથવા નવા રોકાણકારો દ્વારા ચૂકવાયેલાં નાણાંમાંથી વળતર પેદા કરે છે, કમાયેલા વાસ્તવિક લાભમાંથી નહીં. પોન્ઝી સ્કીમ જાહેરાત કરે છે અને ચૂકવે છે. એ વળતરનું સાતત્ય જળવાઈ રહે એ માટે યોજનાને આગળ વધતી રાખવા રોકાણકારો પાસેથી વધુને વધુ નાણાંનો પ્રવાહ આવે એ જરૂરી હોય છે.

રોકાણકારોએ રકમ ચૂકવી હોય એના કરતાં ઓછી કમાણી જો તેમને થાય તો આ વ્યવસ્થા ભાંગી પડે છે. સામાન્ય રીતે કાનૂની સત્તાવાળાઓ આ યોજના ભાંગી પડે એ પહેલાં અવરોધ ઊભો કરે છે, કારણ કે પોન્ઝી સ્કીમ અંગે શંકા જાગે છે અથવા પ્રમોટર રજિસ્ટર્ડ થયા વગરની સિક્યુરિટીઝ વેચે છે. વધુને વધુ રોકાણકારો સામેલ થવાથી સ્કીમ સત્તાવાળાઓના ધ્યાનમાં આવવાની શક્યતા વધી જાય છે.

પોન્ઝી સ્કીમ કેવી રીતે ઓળખી શકાય ?

પોન્ઝી સ્કીમ સામાન્યપણે નવા રોકાણકારોને કાં ખૂબ જ ઊંચા અને અસામાન્યપણે સાતત્યપૂર્ણ એવા ટૂંકા ગાળાના વળતર સ્વરૂપે, બીજા કોઈ જેની બાંધધરી નહીં આપી શકે એવાં વળતર ઓફર કરીને લલચાવે છે. બીજા શબ્દોમાં તે એટલી બધી સારી લાગે છે કે તે ખોટી હોવાની શંકા જાગે છે.

પોન્ઝી સ્કીમનું અંતિમ ભાવિ

- વધુને વધુ રોકાણકારો સામેલ થવા લાગતાં સ્કીમ સત્તાવાળાઓના ધ્યાનમાં આવવાની શક્યતા વધી જાય છે.
- પ્રમોટર રોકાણકારોનાં બાકીનાં બધાં જ નાણાં લઈને છૂમંતર થઈ જાય છે.
- સ્કીમ તેના પોતના જ વજન તળે તૂટી પડે છે, કારણ કે રોકાણ મંદ પડે છે અને પ્રમોટર વચન મુજબનાં વળતર ચૂકવવામાં સમસ્યા અનુભવવા માંડે છે.
- અર્થતંત્રમાં તીવ્ર ઘટાડો, જેનાં બજાર બાહ્ય પરિબળોને કારણે ઘણા રોકાણકારો તેમનાં નાણાં આંશિકપણે અથવા સંપૂર્ણપણે પાછાં ખેંચવા પ્રેરાય છે. આવું તેઓ રોકાણમાં વિશ્વાસ ગુમાવી દેવાને કારણે નથી કરતાં, પરંતુ ગુપ્ત (અંડરલાયિંગ) માર્કેટ ફન્ડામેન્ટલ્સને કારણે કરે છે.

ડિપોઝિટરી સિસ્ટમ

શેર્સમાં મૂડીરોકાણ કરવા, ‘શેર્સનું ડીમટિરિયલાઈઝેશન’ શું છે એ સમજી લેવું જરૂરી છે, કારણ કે મોટા ભાગના શેર્સ હવે “ડીમેટ” સ્વરૂપમાં હોય છે. અગાઉ ફિઝિકલ (નક્કર) શેર સર્ટિફિકેટ ઈશ્યુ કરવામાં આવતાં હતાં, જે હવે ઈલેક્ટ્રોનિક ફોર્મમાં (વિજાણું સ્વરૂપમાં) પરિવર્તિત કરવામાં આવ્યાં છે. આ માટે, ડિપોઝિટરી સિસ્ટમને સમજવાનું આવશ્યક બને છે.

ડિપોઝિટરી એ એવી સંસ્થા છે, જે મૂડીરોકાણકારોએ રજિસ્ટર્ડ ડિપોઝિટર પાર્ટિસિપન્ટ મારફત કરેલી વિનંતીને ધ્યાનમાં રાખી મૂડીરોકાણકારની સિક્યુરિટીઝ (જેમ કે, શેર્સ, ડિબેન્યર્સ, બોન્ડ્સ, સરકારી સિક્યુરિટીઝ,

મ્યુચ્યુઅલ ફંડ યુનિટ ઈત્યાદિ) ઈલેક્ટ્રોનિક સ્વરૂપમાં ધારણ કરે છે. તે સિક્યુરિટીઝમાં વ્યવહારો સંબંધિત સેવાઓ પણ પૂરી પાડે છે. તેની સરખામણી બેન્ક સાથે થઈ શકે , જે ડિપોઝિટરોના ભંડોળને ધારણ કરે છે.

હાલમાં બે ડિપોઝિટરીઝ નેશનલ સિક્યુરિટીઝ ડિપોઝિટરી લિ. (NSDL) અને સેન્ટ્રલ ડિપોઝિટરી સિસ્ટમ્સ (ઈન્ડિયા) લિ. (CDSL) છે, જે SEBIમાં રજિસ્ટર્ડ થયેલી છે.

ડિપોઝિટરી પાર્ટિસિપન્ટ (DP) એ ડિપોઝિટરીનો એક એજન્ટ છે, જેના મારફત તે મૂડીરોકાણ સાથે સંપર્કમાં આવે છે અને ડિપોઝિટરી સેવાઓ પૂરી પાડે છે. જાહેર નાણાકીય સંસ્થાઓ, શિક્ષણ કમર્શિયલ બેન્કો, રિઝર્વ બેન્ક ઓફ ઈન્ડિયાની મંજૂરી સાથે ભારતમાં કામકાજ કરતી વિદેશી બેન્કો, રાજ્ય નાણાકીય નિગમો, કસ્ટોડિયન્સ, શેરબ્રોકરો, ક્લિયરિંગ કોર્પોરેશન/ક્લિયરિંગ હાઉસીસ, NBFC અને શેર ટ્રાન્સફર એજન્ટ અથવા ઈશ્યુના રજિસ્ટ્રાર SEBI દ્વારા સૂચિત ધોરણોનું પાલન કરી DP તરીકે નોંધણી કરાવી શકે. બેન્કિંગ સેવાઓ શાખા મારફત મેળવી શકાય, જ્યારે ડિપોઝિટરી સેવાઓ DP મારફત પ્રાપ્ત કરી શકાય છે.

હવે સ્ટોક એક્સચેન્જમાં સોદા કરવા અથવા પબ્લિક ઈશ્યુ માટે અરજી કરવા બેનિફિશિયલ ઓનર એકાઉન્ટ (BO) ખોલાવવાનું દરેક મૂડીરોકાણ માટે ફરજિયાત છે. તેથી, નીચે જણાવેલા ફાયદાઓને ધ્યાનમાં લેતાં, બેનિફિશિયલ ઓનર (BO) એકાઉન્ટ હોવું એ સલાહભર્યું છે.

જોકે, ભૌતિક સ્વરૂપમાં નાના મૂડીરોકાણકારો (વધુમાં વધુ ૫૦૦ શેર્સ, તેમનું મૂલ્ય ગમે તે હોય) દ્વારા ટ્રેડિંગને સરળ બનાવવા સ્ટોક એક્સચેન્જો વધારાની ટ્રેડિંગ વિન્ડો પૂરી પાડે છે, જે નાના રોકાણકારોને ફરજિયાત ડીમેટ યાદીમાં હોય એવા ભૌતિક શેર્સ વેચવાની એક વખતની સગવડ આપે છે. ખરીદદારે આ પ્રકારના શેર્સ બીજાને વેચવા પૂર્વે તેને ડીમેટમાં ફેરવવા પડે છે.

ડિપોઝિટરી સેવાઓ પ્રાપ્ત કરવાના ફાયદા :

- સિક્યુરિટીઝ ધારણ કરવાનો સલામત અને અનુકૂળ માર્ગ
- સિક્યુરિટીઝની તાત્કાલિક ટ્રાન્સફર
- સિક્યુરિટીઝની ટ્રાન્સફર પર કોઈ સ્ટેમ્પ ડ્યૂટી નહીં
- ભૌતિક સર્ટિફિકેટ સાથે સંકળાયેલા બેડ ડિલિવરી, બનાવટી સિક્યુરિટીઝ, વિલંબ, ચોરી જેવાં જોખમો નાબૂદ થાય છે
- સિક્યુરિટીઝની ટ્રાન્સફર સાથે સંકળાયેલા પેપરવર્કમાં ઘટાડો
- વ્યવહાર ખર્ચમાં ઘટાડો
- ઑડ લૉટની કોઈ સમસ્યા નહીં, એક શેરનો સોદો પણ થઈ શકે
- નોમિનેશનની સુવિધા

- DP પાસેના રેકોર્ડમાંનાં સરનામામાં ફેરફારની નોંધણી એ તમામ કંપનીઓમાં ઈલેક્ટ્રોનિક રીતે થઈ જાય છે, જેમાં રોકાણકાર સિક્યુરિટીઝ ધારણ કરતો હોય; દરેક કંપનીને અલગ પત્ર દ્વારા જાણ કરવાની જરૂર પડતી નથી.
- DP દ્વારા જ સિક્યુરિટીઝ ટ્રાન્સફર થઈ જાય છે; કંપનીઓ સાથે પત્રવ્યવહાર કરવાની જરૂર રહેતી નથી
- બોનસ/વિભાજન/એકત્રીકરણ/મર્જર ઈત્યાદિને કારણે મળતા શેર્સ આપમેળે (ઓટોમેટિક) શેર્સના ડીમેટ એકાઉન્ટમાં જમા થઈ જાય છે.
- એક જ એકાઉન્ટમાં ઈક્વિટી અને ડેટ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટમાં મૂડીરોકાણ ધારણ કરી શકાય

યાદ રાખવાના મુદ્દા

- પાર્ટિસિપન્ટની રેન્જ નાના વ્યક્તિગત રોકાણકારોથી લઈને મોટા ફંડ વેપારીઓ સુધીની હોય છે, જે ક્યાંય પણ સ્થિત હોઈ શકે
- કંપનીઓ માટે, નાણાં એકત્ર કરવાના સૌથી મહત્વના સ્ત્રોતોમાંનો એક
- વેપારોનું જાહેરમાં ટ્રેડિંગ થઈ શકે છે અથવા વેપારો કંપનીની માલિકીના શેર્સ જાહેર બજારમાં વેચીને વિસ્તરણ માટે વધારાની મૂડી ઊભી કરી શકે છે. શેર બજારને અવારનવાર દેશની આર્થિક તાકાત અને વિકાસનો મુખ્ય નિર્દેશક (ઇન્ડિકેટર) ગણવામાં આવે છે.
- બેન્ક ડિપોઝિટ અથવા બોન્ડ્સથી વિપરિત શેરોના ભાવમાં મોટી વધઘટ થાય છે.
- ઈક્વિટી શેર્સમાં રોકાણ કરવાનાં કારણોની પણ સમયાંતરે સમીક્ષા કરવી જ જોઈએ, જેથી કરીને તે હજી સુધી યોગ્ય છે તેની ખાતરી થાય.
- કેટલીક વાર બજાર આર્થિક અથવા નાણાકીય સમાચાર પ્રતિ અતાર્કિક રીતે પ્રતિક્રિયા આપે છે એમ લાગે છે, ભલે ને પછી, આ સમાચારની સિક્યુરિટીઝના મૂલ્ય પર કોઈ વાસ્તવિક અસર થવાની શક્યતા નહિવત્ હોય.
- ટૂંકા સમયગાળામાં સ્ટોક્સ અને બીજી સિક્યુરિટીઝ ઝડપથી બદલાતી ઘટનાઓની કોઈ પણ સંખ્યાથી બરબાદ થઈ શકે છે અથવા આબાદ થઈ શકે છે.

મૂડીરોકાણની ફિલસૂફીઓ

- દરેક મૂડીરોકાણના જોખમનું મૂલ્યાંકન કરો
- પરિવારની ટૂંકા ગાળાની અને લાંબા ગાળાની જરૂરિયાતો અંગે સ્પષ્ટ રહો
- જરૂરિયાતોના આધારે મૂડીરોકાણનો નિર્ણય લો
- તમે સમજી ન શકો એવી યોજનામાં મૂડીરોકાણ ન કરો
- કોઈના વિશ્વાસે મૂડીરોકાણ ન કરો. દરેક બાબતના દસ્તાવેજ પુરાવા જુઓ

- દરેક આવક પર કરવેરાની અસર ધ્યાનમાં લો
- બજાર અંગેની ટિપ્સ અથવા અફવાઓનું આંધળું અનુસરણ ન કરો
- કોઈ પણ વસ્તુ જે અકુદરતી રીતે ઊંચી અથવા નીચી ભાસે, તેમાં કોઈ ભેદ (રહસ્ય) હોય છે
- એવી યોજનાઓને ન અનુસરો, જ્યાં કદાચ વ્યાજ સલામત રહે, પણ મુદ્દલ ગુમાવવી પડે.
- પ્રોડક્ટને સારી રીતે સમજ્યા બાદ જરૂરી જ્ઞાન સાથે મૂડીરોકાણ કરો

સ્ટોક માર્કેટ વિશે

શું તમે આ ઈમારતોને ઓળખી શકો છો ?

જી હા, આ છે નેશનલ સ્ટોક એક્સચેન્જ અને બોમ્બે સ્ટોક એક્સચેન્જ. એશિયાનું સૌથી જૂનું શેરબજાર BSE એટલે બોમ્બે સ્ટોક એક્સચેન્જ જે ભારતનું સૌથી મોટું અને ટ્રાન્ઝેક્શન્સના વોલ્યુમની દૃષ્ટિએ વિશ્વમાં ત્રીજા નંબરનું સૌથી મોટું એક્સચેન્જ છે. NSE એટલે નેશનલ સ્ટોક એક્સચેન્જ. બંને મુંબઈસ્થિત સ્ટોક એક્સચેન્જો છે. ભારતમાં બીજાં પણ સંખ્યાબંધ સ્ટોક એક્સચેન્જો પણ કાર્યરત છે, પરંતુ NSE અને BSE એ બે સૌથી મહત્વનાં સ્ટોક એક્સચેન્જો છે અને શેર્સના મોટા ભાગના ટ્રાન્ઝેક્શન્સ આ બે સ્ટોક એક્સચેન્જોમાં જ થાય છે.

સ્ટોક એક્સચેન્જ એટલે શું ?

સ્ટોક એક્સચેન્જ એટલે એક એવી સંસ્થા છે જે સિક્યુરિટીઝની ખરીદી, વેચાણ અથવા તેના અન્ય રીતના વ્યવહારો કરવા માટે અને તેમાં સહાયરૂપ થવા માટે સ્થપાઈ છે.

સિક્યુરિટીઝ એટલે શું ?

સિક્યુરિટીઝ નાણાકીય સાધનો છે અને તેમાં કોઈ કંપની, બોડી કોર્પોરેટ અથવા સરકારના શેર્સ, બોન્ડ્સ, ડિબેન્ટ્સનો સમાવેશ થાય છે. આમ એક સ્ટોક એક્સચેન્જ એક ટ્રેડિંગ પ્લેટફોર્મ પૂરું પાડે છે, જ્યાં ખરીદદારો અને વેચાણકારો સિક્યુરિટીઝનો વેપાર કરવા માટે મળી શકે છે. સ્ટોક એક્સચેન્જ પ્રાદેશિક સ્ટોક એક્સચેન્જ હોઈ શકે છે, જેનો કામકાજનો વિસ્તાર/અધિકારક્ષેત્ર એક પ્રદેશ પૂરતો સીમિત હોય છે અથવા એ રાષ્ટ્રીય એક્સચેન્જ હોઈ શકે છે, જેને રાષ્ટ્રવ્યાપી ટ્રેડિંગ કરવાની પરવાનગી મળી હોય છે.

સેબી (SEBI) વિશે

સિક્યુરિટીઝ માર્કેટનું કાર્ય કંપનીઓને જનતા પાસેથી (પ્રાઈમરી માર્કેટ) મૂડી ઊભી કરવાની છૂટ આપવાનું છે અને પબ્લિક કંપનીઓના શેર્સનું ટ્રેડિંગ (સેકન્ડરી માર્કેટ) શક્ય-આસાન બનાવવાનું છે. સિક્યુરિટીઝ એન્ડ એક્સચેન્જ બોર્ડ ઓફ ઈન્ડિયા (SEBI) રોકાણકારોનું રક્ષણ કરવા માટે અને મૂડીબજારનું નિયમન કરવા અને તેનો વિકાસ કરવા માટે ૧૯૯૨માં સંસદ દ્વારા સ્થાપવામાં આવેલી સંસ્થા છે. તેણે ભારત સરકારના એક આદેશ મારફત ૧૯૯૮માં કામકાજ શરૂ કર્યું હતું. તેનું વડુમથક મુંબઈમાં હોઈ તેની પ્રાદેશિક કચેરીઓ દિલ્હી, કોલકાતા, ચેન્નઈ અને અમદાવાદમાં છે.

જનતા પાસેથી મૂડી (નાણાં) ઊભી કરવા માગતી કંપનીઓએ SEBIએ નક્કી કરેલા નિયમો મુજબ પોતાની સંપૂર્ણ વિગતો જાહેર કરવી પડે છે. ત્યાર બાદ આ કંપનીઓએ રોકાણકારોના લાભાર્થે નિશ્ચિત સમયાંતરે આ માહિતી પ્રકાશિત કરવી પડે છે. કોઈ કંપનીને હસ્તગત (ટેક-ઓવર) કરવામાં આવે ત્યારે SEBIએ બનાવેલા નિયમોનું પાલન કરવું પડે છે, જેથી કંપનીના શેરહોલ્ડરોના હિતનું રક્ષણ થાય.

શેર્સની ખરીદી અને વેચાણ સ્ટોક બ્રોકરો મારફત સ્ટોક એક્સચેન્જમાં થાય છે. તેમની પાસે SEBIનું લાઈસન્સ હોય તો જ તેઓ કામકાજ કરી શકે છે. રોકાણકારોનાં હિતોનું રક્ષણ કરવા માટે SEBIએ ઘડેલા નિયમોનું પણ તેમણે પાલન કરવાનું હોય છે. એ જ રીતે SEBI સબ-બ્રોકર્સ, ડિપોઝિટરીઝ, ડિપોઝિટરીઝ પાર્ટિસિપન્ટ્સ, પોર્ટફોલિયો મેનેજર્સ, મર્ચન્ટ બેન્કર્સ, શેર ટ્રાન્સફર એજન્ટ્સ વગેરે જેવા કેપિટલ માર્કેટમાંના બીજા સહભાગીઓનું પણ નિયમન કરે છે.

મ્યુચ્યુઅલ ફંડો વિવિધ સ્કીમ્સ અંતર્ગત જનતા પાસેથી નાણાં ઉઘરાવે છે અને રોકાણકારો વતી બજારમાં રોકાણ કરે છે અને SEBI દ્વારા ઘડવામાં આવેલા નિયમો દ્વારા તેમનું પણ નિયમન થાય છે. મ્યુચ્યુઅલ ફંડોએ સ્કીમની વિગતો, તેઓ પૈસા ક્યાં રોકશે, રોકાણકારો પાસેથી વસૂલ કરાતી ફી વગેરે જાહેર કરવી પડે છે. SEBIએ આપેલા આદેશ મુજબ તેમણે રોકાણકારોના લાભાર્થે ચોક્કસ સમયાંતરે જરૂરી માહિતી જાહેર કરવાનું ફરજિયાત છે.

SEBI રોકાણકારોને શિક્ષણ આપે છે એટલે કે માહિતગાર, જાણકાર બનાવે છે, તેમની ફરિયાદોનું નિવારણ આસાન બનાવે છે અને વખતોવખત ગ્રાહકોને અનુકૂળ આવે એવા માહિતી જાહેર કરવાના નિયમો અમલમાં મૂકે છે

વધુ માહિતી માટે કૃપા કરી www.sebi.gov.inની મુલાકાત લેશો.

સિક્યુરિટીઝ એન્ડ એક્સચેન્જ બોર્ડ ઓફ ઈન્ડિયા

ભાવિ નાણાકીય શિક્ષણ કાર્યક્રમોના નીચે જણાવેલા કોઈ પણ મોડ્યુલ માટે ;

૧. સ્કૂલ ચિલ્ડ્રન
૨. કોલેજ સ્ટુડન્ટ્સ
૩. મિડલ ઈન્કમ ગ્રુપ્સ
૪. એક્ઝિક્યુટિવ્ઝ
૫. રિટાયરમેન્ટ પ્લાનિંગ
૬. હોમ મેકર્સ
૭. સેલ્ફ હેલ્પ ગ્રુપ્સ

અથવા

સિક્યુરિટીઝ માર્કેટ્સ અંગેના નીચે જણાવેલા વિષયો નામે ;

૧. ઓફર ડોક્યુમેન્ટ કેમ વાંચવો
૨. શેરબજાર મારફત પ્રાઈમરી બજારમાં કઈ રીતે રોકાણ કરવું.
૩. સિક્યુરિટીઝનું કામકાજ કેમ કરવું/ રોકાણકારોને માર્ગદર્શન
૪. ડી-મેટ ખાતું અને ડિપોઝિટરીઓ
૫. મ્યુચ્યુઅલ ફંડો - આ કરો, આ ન કરો
૬. સામૂહિક રોકાણ યોજનાઓ - આ કરો, આ ન કરો
૭. શેરોનું બાય-બેક (પુનઃ ખરીદી), સિક્યુરિટીઝનું ડિલિસ્ટિંગ
૮. ટેકઓવરનાં નિયમનો
૯. રોકાણકાર ફરિયાદોનું નિવારણ કેમ કરવું

માટે કૃપયા સેબીને લખો : feprogram@sebi.gov.in

અથવા

ડેપ્યુટી જનરલ મેનેજર

ઈન્વેસ્ટર અવેરનેસ ડિવિઝન

સિક્યુરિટીઝ એન્ડ એક્સચેન્જ બોર્ડ ઓફ ઈન્ડિયા સેબી ભવન

પ્લોટ નં - સી૪-એ, જી-બ્લોક

બાન્દ્રા કુર્લા કોમ્પ્લેક્સ, બાન્દ્રા (પૂર્વ)

મુંબઈ - ૪૦૦૦૫૧

ટેલિ : +૯૧ ૦૨૨ ૨૬૪૪૮૨૧૮

ભારતમાં સેબી ઓફિસના સંપર્કોની વિગતો

હેડ ઓફિસ

સેબી ભવન

પ્લોટ નં. સી૪-એ, 'જી' બ્લોક, બાંદ્રા કુર્લા કોમ્પ્લેક્સ, બાંદ્રા (પૂર્વ), મુંબઈ-૪૦૦૦૫૧

ટેલિફોન : +૯૧-૨૨-૨૬૪૪૮૦૦૦ / ૪૦૪૫૮૦૦૦ ૯૧૧૪

ફેક્સ : +૯૧-૨૨-૨૬૪૪૮૦૧૬-૨૦ / ૪૦૪૫૮૦૧૬-૨૦

ઈ-મેઈલ : sebi@sebi.gov.in

(મહારાષ્ટ્ર, મધ્ય પ્રદેશ, છત્તીસગઢ, ગોવા, દીવ, દમણ અને દાદરા અને નગર હવેલી)

<p>નોર્થન રિજનલ ઓફિસ</p> <p>પાંચમો માળ, બેન્ક ઓફ બરોડા બિલ્ડિંગ, ૧૬, સંસદ માર્ગ, ન્યૂ દિલ્હી - ૧૧૦૦૦૧. ટેલિફોન : +૯૧-૧૧-૨૩૭૨૪૦૦૧-૦૫ ફેક્સ : +૯૧-૧૧-૨૩૭૨૪૦૦૬. ઈ-મેઈલ : sebinro@sebi.gov.in (હરિયાણા, હિમાચલ પ્રદેશ, જમ્મૂ અને કાશ્મીર, પંજાબ, ઉત્તર પ્રદેશ, ચંદીગઢ, ઉત્તરાખંડ અને દિલ્હી)</p>	<p>સર્ધન રિજનલ ઓફિસ</p> <p>ડી'મોન્ટે બિલ્ડિંગ, ત્રીજો માળ, ૩૨ ડી' મોન્ટે કોલોની, ટીટીકે રોડ, અલવરપેટ, ચેન્નઈ : ૬૦૦ ૦૧૮. ટેલિફોન : +૯૧-૪૪-૨૪૬૭૪૦૦૦ / ૨૪૬૭૪૧૫૦ ફેક્સ : +૯૧-૦૪૪-૨૪૬૭૪૦૦૧ ઈ-મેઈલ : sebisro@sebi.gov.in (આંધ્ર પ્રદેશ, કર્ણાટક, કેરળ, તામિલનાડુ, પોંડિચેરી અને લક્ષદ્વીપ અને મિનિકો આઈસલેન્ડ)</p>
<p>ઈસ્ટર્ન રિજનલ ઓફિસ</p> <p>એલ એન્ડ ટી ચેમ્બર્સ, ત્રીજો માળ, ૧૬, કેમેક સ્ટ્રીટ, કલકત્તા - ૭૦૦ ૦૧૭ ટેલિફોન : +૯૧-૩૩-૨૩૦૨૩૦૦૦ ફેક્સ : +૯૧-૩૩-૨૨૮૭૪૩૦૭ ઈ-મેઈલ : sebiero@sebi.gov.in (આસામ, બિહાર, મણીપુર, મેઘાલય, નાગાલેન્ડ, ઓરિસા, પશ્ચિમ બંગાળ, અરુણાચલ પ્રદેશ, મિઝોરમ, ત્રિપુરા, સિક્કીમ, ઝારખંડ અને આંદામાન અને નિકોબાર આઈસલેન્ડ)</p>	<p>વેસ્ટર્ન રિજનલ ઓફિસ</p> <p>યૂનિટ નં. ૦૦૨, ગ્રાઉન્ડ ફ્લોર સાકાર ૧, ગાંધીગ્રામ રેલવે સ્ટેશન પાસે, નેહરુ બ્રીજ આશ્રમ રોડની સામે, અમદાવાદ - ૩૮૦ ૦૦૮ ટેલિફોન : +૯૧-૦૭૯-૨૬૫૮૩૬૩૩-૩૫ ફેક્સ : +૯૧-૦૭૯-૨૬૫૮૩૬૩૨ ઈ-મેઈલ : sebiwro@sebi.gov.in (ગુજરાત અને રાજસ્થાન)</p>

સિક્યુરિટીઝ એન્ડ એક્સચેન્જ બોર્ડ ઓફ ઈન્ડિયા

જુલાઈ, ૨૦૧૦માં પ્રકાશિત